

Заклад вищої освіти «Український католицький університет»

Гуманітарний факультет

Кафедра культурології

Кваліфікаційна робота

на

тему: Переосмислення архітектурної спадщини тоталітарних режимів: аналіз
публічного дискурсу

Виконала: студентка 4 курсу, групи ГКУ20/Б

Галузі знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальності 034 Культурологія

Освітньої програми «Культурологія»

Освітній ступінь Бакалавр

Селезньова І. І.

Керівниця Рибчинська З.Б.

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

Львів – 2024 року

АНОТАЦІЯ

Моє дослідження радянської архітектурної спадщини в Україні, яке триває вже три роки сформоване особистим зацікавленням і відчуттям (можливо спершу не до кінця осмисленим) потреби у кращому вирішенні дилем навколо нього.

Ця робота розкриває можливості та підводні камені у питанні переосмислення радянської тоталітарної архітектурної спадщини в сучасних українських містах. Дослідження включає визначення понять культурної спадщини, тоталітарної спадщини, ролі ідеології у визначенні цих понять. Також, дослідження має специфічний фокус, адже аналізує «ставлення» до такої спадщини через призму публічного дискурсу. У роботі я наводжу приклад наративу в царині переосмислення, що можна визначити як проблематичний, але також аналізую приклади, що ілюструють можливості переосмислення.

Для глибшої перспективи в аналізі цього питання, я використала альтернативний приклад переосмислення тоталітарної спадщини і провела порівняльний аналіз з метою передбачення потенційних кроків на шляху переосмислення.

Я переконана, що ця робота є актуальною в українському контексті, адже процес переосмислення радянської спадщини, для багатьох українців підсвідомо пов'язаний із переосмисленням нав'язаної російської спадщини, тема якої є особливо актуальною в контексті повномасштабної війни Росії проти України.

Робота виконана на 71 сторінці і містить покликання на першоджерела, а також інтерв'ю і медіа матеріали. Робота складається з трьох розділів, а також містить вступ, висновки і додаток у вигляді інтерв'ю.

Ключові слова: АРХІТЕКТУРА ТОТАЛІТАРИЗМУ, НЕОКЛАСИЦИЗМ, СТАЛІНСЬКИЙ АМПІР, ПУБЛІЧНИЙ ДИСКУРС, РАДЯНСЬКА СПАДЩИНА, ЕСТЕТИЗАЦІЯ СПАДЩИНИ

ABSTRACT

My inclination towards the subject of this research has influenced my inquiry into the Soviet architectural heritage in Ukraine. As a person who has been surrounded by Soviet architecture and context my whole life, I also felt the imperative for a more effective resolution of the controversies surrounding this topic.

This work explores the possibilities and pitfalls in rethinking the Soviet totalitarian architectural heritage in contemporary Ukrainian cities. The research involves defining the concepts of cultural heritage, totalitarian heritage, and the significance of ideology in defining these concepts. The research also looks at how people view heritage through the lens of public discourse. In this thesis, I am providing an example of the narrative in the realm of reinterpreting difficult heritage in Ukraine.

For a more in-depth perspective on analyzing this issue, I provide an alternative example of reconsidering totalitarian heritage, followed by a comparative analysis. The objective of this analysis is to anticipate potential steps towards rethinking Soviet heritage in Ukraine.

This work is relevant for the Ukrainian context because the process of reconsidering Soviet heritage is subconsciously linked for many Ukrainians to reevaluating the imposed Russian heritage.

The paper is 71 pages long and has references to primary sources, interviews, and media. An introduction, conclusions, and an interview appendix are included in the three sections.

Keywords: TOTALITARIAN ARCHITECTURE, NEOCLASSICISM, STALINIST EMPIRE, PUBLIC DISCOURSE, SOVIET HERITAGE, HERITAGE ANESTHETIZATION

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ ПЕРШИЙ: Теорія і методологія: що таке спадщина тоталітарних режимів? 9	
1.1 Поняття та класифікація культурної спадщини.....	9
1.2 Архітектура тоталітаризму: стиль та ідеологія.....	16
1.3 Проблеми інтерпретації спадщини тоталітарних режимів	18
РОЗДІЛ ДРУГИЙ: Публічний дискурс та його роль у формуванні уявлень про спадщину	27
2.1 Аналіз публічного дискурсу як інструмента визначення цінностей спадщини ...	27
2.2 Естетизація радянської спадщини та критична рефлексія в публічному дискурсі	38
РОЗДІЛ ТРЕТІЙ: Сучасні підходи до переосмислення тоталітарної архітектурної спадщини	45
3.1 Потреба в переосмисленні радянської архітектурної спадщини	45
3.2 Можливості трансформації архітектури у просторі міста	52
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність роботи: Одна із визначних рис 20 століття, зокрема в Європі - панування тоталітарних режимів. Ідеологічний вплив тоталітарних режимів тісно переплетений з самоідентифікацією жителів посттоталітарних країн. Україна є однією із сучасних країн, які піддавалися культурному впливу тоталітарного режиму Радянського Союзу. Цей вплив залишив глибокий і масштабний шрам на сторінках української історії та залишається актуальним і сьогодні, в контексті загарбницької війни Росії в Україні.

Для сучасного нетоталітарного українського суспільства осмислення радянської спадщини критично важливе. Однією із моїх цілей є визначення перспектив осмислення такої спадщини. Хоча вплив тоталітарних структур розповсюджується на різні сфери діяльності людини та може репрезентуватися через різні приклади спадщини, моя робота має конкретний фокус для уникнення генералізацій. У цій роботі я розглянула архітектурну спадщину і детально дослідила конкретний її приклад.

Радянська архітектурна практика є одним з найвідоміших та радикальних прикладів взаємодії архітектурного, політичного, ідеологічного та державного. Її характер визначається неможливістю розділення цих сфер. Навіть в інших політичних контекстах архітектуру важко розглядати окремо від політики. Якщо при аналізі архітектурних форм можна зосередитися на їх естетиці, то для розуміння архітектурної практики важливі політичні та соціальні аспекти. Навіть у випадках, коли контекст різний, архітектура залишається політичною, хоча і відображає це різними способами.

Сучасні міста в Україні - це багатогранні комплекси середовищ, і усі елементи міст мають причини свого існування. Далека і дещо ідеалістична мотивація мого

дослідження - підваження причин існування радянської архітектури у комплексі сучасних українських міст.

Об'єкт і предмет дослідження: Хоча об'єктом мого дослідження є тоталітарна архітектурна радянська спадщина, предмет мого дослідження, або як можна висловитися альтернативно, медіум, через який я досліджую спадщину - це публічний дискурс. У рамках своєї дослідницької гіпотези, що передує самому дослідженню я припускаю, що проблематика довкола визнання і збереження спадщини може визначатися публічним дискурсом. Я також припускаю, що публічний дискурс - це форма репрезентації культурного процесу. Він зумовлюється спільними наративами, що формуються, зокрема, ідеологією на основі уявлень про індивідуальну і колективну реальність. Своєю чергою, наратив про збереження спадщини тоталітарних режимів в Україні сформований на основі усвідомлення ідентичності тих, хто визначає дискурс про спадщину. Саме фактори, що впливають на проявлення ідентичності, містять ключі до вирішення дилем про збереження, знищення, реставрацію або переосмислення. Публічний дискурс здатен проілюструвати актуальність обраної проблематики, а також продемонструє конкретні наративи, що побутують у дискурсі.

Теоретико-методологічні засади, що були використані мною у цій роботі зумовлені моїми дослідницькими питаннями. Зокрема, основні напрямки, з якими я працювала під час дослідження - це поняття культурної спадщини; те, яким може бути підґрунтя до формування ставлення людини до спадщини; поняття складної та травматичної спадщини; аналіз поняття тоталітарної архітектури; можливості та підводні камені у переосмисленні такої спадщини в Україні.

Мій процес дослідження складався із використання різноманітних методів і як підґрунтя я використала різноманітні джерела. Як основу теоретичної рамки, яку я

використовую для окреслення теми культурної спадщини, я посилаюся на праці Родні Гаррісона, Лораджейн Сміт. Я визначаю спадщину, як динамічний процес, тісно пов'язаний із соціумом. Використовую також термінологію, як уповноважений дискурс про спадщину, для того, щоб також провести межі та можливості у роботі з офіційною та неофіційною спадщиною. Фокусуючись у дослідженні спадщини, я також диференціюю поняття тоталітарності, визначаю роль ідеології у рамках тоталітарного впливу, посилаючись на Тоні Ворда і Хакана Хьокенберга.

Визначаючи спадщину, як процес, який є тісно пов'язаним із соціумом, я також доходжу висновку про те, що публічний дискурс може слугувати медіумом для аналізу інтерпретації спадщини. Посилаючись на концепції Луї Альтюссера, Ван Дейка, я також визначаю можливості впливу публічного дискурсу на ідентичність.

Методи, використані у дослідженні: Я великою мірою використала емпіричний і порівняльний аналіз у роботі із джерелом Шерон Макдоналд *Difficult heritage: negotiating Nazi past*. Я застосувала її концепцію складної спадщини, до українського кейсу і порівняла закономірності, які описувала авторка, щоб виявити можливості та підводні камені у процесах осмислення і переосмислення такої спадщини.

Для розуміння специфіки роботи зі спадщиною в Україні мені також вдалось провести інтерв'ю із представником сфери охорони спадщини.

Великою частиною мого дослідження було проведення аналізу медій, як форми репрезентації публічного дискурсу. Я використовувала методи класифікації, порівняльного аналізу, проведення аналогій задля підтвердження своїх тез чи припущень.

Метою мого дослідження є визначення перспектив осмислення радянської архітектурної спадщини в сучасному українському суспільстві через аналіз публічного дискурсу. Різні аспекти цього дослідження спрямовані на пошук відповіді на основне дослідницьке запитання: Чи є місце для тоталітарної радянської архітектурної спадщини в демократичних українських містах?

Для досягнення мети дослідження, я сформулювала наступні **завдання дослідження**:

- Дослідити публічний дискурс щодо радянської архітектурної спадщини в Україні, розглянути приклад, що ілюстрував би можливий вплив публічного дискурсу на «ставлення» українців до радянської спадщини. Додатково, розглянути репрезентацію теми тоталітарної радянської архітектурної спадщини, для визначення актуальності теми у дискурсі, а також задля пошуку чинних наративів у темі переосмислення.
- Визначити ключові аспекти та фактори, що впливають на формування публічного дискурсу про спадщину тоталітарного режиму, розглянути ідеологічні, політичні, соціальні та культурні чинники.
- Проаналізувати можливості та обмеження публічного дискурсу у розв'язанні питань збереження та інтерпретації спадщини тоталітарних режимів.
- Виконати порівняльний аналіз підходів до роботи зі складною спадщиною, зокрема, використовуючи концепції та методологію дослідження Шерон Макдоналд.
- Проаналізувати роль та вплив медій на формування публічного дискурсу щодо радянської архітектурної спадщини та виявити їхню роль у конструкції колективної пам'яті.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ:

Теорія і методологія: що таке спадщина тоталітарних режимів?

1.1 Поняття та класифікація культурної спадщини

Існує багато класифікацій термінів «культура» та «культурна спадщина». До прикладу, для мене спадщина - це артефакти і символи минулого, які визначають теперішнє та майбутнє.

Відтак, моє визначення далеко не досконале і існують інші означення, які охоплюють значно більше. До прикладу, важко не згадати визначення ЮНЕСКО, яке було прийняте у 1972-му на XVII сесії в Парижі у рамках Конвенції про охорону Всесвітньої культурної й природної спадщини¹. Воно зокрема виділяє чіткі критерії, за якими можна окреслити приклади культурної спадщини, в архітектурі це:²

- пам'ятники: архітектурні споруди, монументальні скульптури або живопис, елементи або структури археологічного характеру, знаки, житлові ями та групи елементів, які мають з історичного, мистецького або наукового погляду виняткову цінність;
- групи будівель: групи незалежних або пов'язаних будівель, архітектура, єдність або гармонія з оточенням яких мають з історичного, мистецького або наукового погляду виняткову загальну цінність;
- визначні місця: результати діяльності людини або поєднаної діяльності людини та природи, а також цілі території разом з археологічними знахідками, які мають з історичного, естетичного, етнологічного або антропологічного погляду виняткову загальну цінність.

---

1 Centre, UNESCO World Heritage. «The World Heritage Convention.» UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/convention/>.

2 Там само.

Таке визначення спадщини можна назвати «офіційним». І одним із критеріїв визнання такої спадщини є те, що вона внесена до офіційного переліку пам'яток ЮНЕСКО. Внесення спадщини до категорій «визнаної» і «офіційної» зумовлює необхідність особливого ставлення до неї і як результату - необхідності її збереження.

Проте термінологія, пов'язана із визначенням спадщини не мусить зупинятися лише на офіційному визначенні ЮНЕСКО. До прикладу, дослідник спадщини Р. Гаррісон розглядає спадщину не просто як статичні об'єкти чи пам'ятки минулого, а як динамічні процеси, які постійно розвиваються через взаємодію між людьми та їх середовищем.³ У цьому контексті спадщина і визначення її цінності невід'ємно пов'язані із соціумом. Гаррісон зазначає, що визнання спадщини супроводжується визнанням «належності», і у даному контексті спадщина може належати як локальній, так і світовій спільноті. Таким чином, стає доволі проблематичним вирішення питань презервації і менеджменту деяких прикладів спадщини. Наведу приклад, що краще ілюструватиме цю тезу у контексті моєї роботи: Я розглядаю значення і актуальність будівлі, проблематика якої пов'язана з тим, що ця будівля репрезентує. У даному контексті вона репрезентує пам'ять про тоталітарний вплив на українську державу та ідентичність. Проте рішення людей про те, що робити з будівлею, включно з тим, чи знехтувати нею повністю чи не захистити її фундамент від просідання, є одним із визначальних у формуванні пейзажу території чи міста.

У моделі, закріпленій європейським націотворенням, визначення самотньої і бажано тривалої історії та обґрунтування її через матеріальну культуру стало домінуючим способом реалізації легітимності ідентичності.⁴ Іншими словами, «володіння спадщиною» – тобто сукупністю вибраної історії та її матеріальних

---

³ Гаррісон Р. What is heritage // Understanding the politics of heritage // Manchester University Press, 2010, с. 5-10

⁴ МакДоналд III. Difficult heritage: Negotiating the Nazi past in Nuremberg and beyond // Routledge, 2010, с. 1-50

слідів – є невід’ємною частиною «наявності ідентичності». Саме вона затверджує право на існування ідентичності конкретної групи людей у сьогоденні та в майбутньому. Ця модель ідентичності транслюється через «свідчення», особливо матеріальну культуру, і мобілізується не лише націями, але й меншинами, містами чи іншими місцевостями.

Розвиваючи проблематику належності спадщини варто також згадати термін АНД (authorised heritage discourse) або уповноважений дискурс спадщини, який ввела Л. Сміт. Він стосується гегемоністичного дискурсу, який впливає на «те, як ми думаємо, говоримо та пишемо про спадщину».⁵ На основі критичного дискурсу аналізу Сміт окреслила необхідність «визнавати та досліджувати визначення, використання та ідеї спадщини, які перебувають поза межами авторизованого дискурсу та міжнародних хартій, конвенцій та інших договорів, які мають тенденцію працювати, передавати та зміцнювати АНД та інші євроцентричні розуміння, використання та ідеї спадщини»⁶. У цьому сенсі спадщина загалом не може бути обмежена об’єктами, місцями і артефактами. Це культурна практика, що зумовлена низкою ідеологічних цінностей, які об’єднують певну групу людей.

Пендлбері, в аналізі уповноваженого дискурсу про спадщину дійшов висновку, що АНД може мати елітарну мету, але «це може бути меншою мірою за рахунок придушення підлеглої спадщини, як у конкуренції за контроль над антропогенним середовищем з іншими інтересами еліти», такими як фізичне відновлення та економічний розвиток.⁷

---

⁵ Сміт Л. Usage of heritage // Routledge, 2006, с. 1-10

⁶ Там само, с. 1-10

⁷ Пендлбері Дж. Conservation Values, the Authorised Heritage Discourse and the Conservation-Planning Assemblage // *International Journal of Heritage Studies* // 2013, 19, no. 7 с. 709–27

Поняття збереження також тісно пов'язане із дискурсом про спадщину, адже навіть українське законодавство визначає «спадщину», як те, що може передаватись у «спадок»⁸. І у цьому є великий сенс, адже так само як артефакти переходять із «належності» від покоління до покоління, так і культурні практики також передаються від минулого майбутньому. Гаррісон⁹ порівнює визначення нематеріальної спадщини, як цінності із збереженням пам'яті. «Ми обираємо, які спогади залишати, а які забути.» І саме тому, що спадщина визначається тими, хто її «пам'ятає», вона визначає колективну пам'ять певної групи.

У цій роботі я розглядаю радянську тоталітарну архітектурну спадщину, як процес. Проблематика довкола визнання і презервації такої спадщини, визначається публічною думкою сучасних українців до пам'яті про радянське минуле. Відповідно, для дослідження спадщини, як процесу, я значно більше досліджую питання ідентичності, аніж проводжу безпосередній аналіз спадщини.

Ідеологія. Тоталітаризм

Люї Альтюссер визначає ідеологію як систему уявлень і концепцій, які формують і підтримують певний спосіб мислення та соціальні відносини в суспільстві. Згідно з Альтюссером, ідеологія є втіленням усіх сфер існування суспільства, як політику, економіку, культуру.¹⁰ Посилаючись на таке формулювання і трактування ідеології можливо зробити висновок про те, що вона відіграє роль у становленні влади та контролю. Ідеологія може ставати важелем впливу на прийняття індивідами певних соціальних норм і цінностей.

У теоретичній основі ідеології Радянського Союзу лежить марксистська теорія, а ідеологія, яку адаптував Радянський Союз - марксизм - ленінізм. Проте

---

⁸ Закон України Про охорону культурної спадщини Закон України від 08.06.2000 № 1805-III

⁹ Гаррісон Р. What is heritage // Understanding the politics of heritage // Manchester University Press, 2010, с. 5-10

¹⁰ Althusser, Louis. On Ideology. United Kingdom: Verso Books, 2020, с. 10-50

важливо зазначити, що теоретичні основи базування ідеологій можуть відрізнятися від реалізації цих теорій, і кейс радянського союзу - хороший приклад цьому. Із теорії ідеології був взятий певний каркас ідентично формуючих факторів, як силу пролетаріату, колективізацію, планування економіки, індустріалізацію, а також відмову від приватної власності та рівномірний розподіл ресурсів.

Цей ідеологічний каркас був реалізований через централізований контроль держави над економікою, політикою, культурою та суспільством загалом. Влада радянської держави, яка контролювалася Комуністичною партією, встановила систему планування економіки, де держава визначала виробництво, ціни, розподіл ресурсів та навіть кар'єрні можливості громадян. Крім того, радянська ідеологія проникала в усі сфери життя суспільства через систему пропаганди, шкільну освіту, культурні програми та масові заходи, які підтримували ідеологічний контроль та формували свідомість людей відповідно до ідеологічних норм.

Реалізація радянської ідеології також включала політичний тиск, цензуру, репресії проти опозиційних груп та індивідуалів, які виступали проти системи. Це створювало атмосферу контролю та підтримувало домінування Комуністичної партії та її ідеології. Саме ці і попередні ознаки і визначають радянську ідеологію, як тоталітарну.

Як ідеологія визначає архітектуру?

Саме тому у досталінський період значно більша частина забудови відображає той «каркас ідеалів», який втілював владу пролетаріату, колективізацію і загалом передбачав створення архітектури нової ери, такої архітектури, яка втілювала б потреби і цінності нової, радянської людини.

Один із прикладів такої архітектури - проектування і реалізація «колективних,» «комунальних» будинків, або «будинків-комун.»¹¹ Такі забудови мали відповідати запиту на оптимізацію матеріалів, обладнання, але при цьому втілювати цінності новосформованого Союзу. Новий вид споруди був пристосований до нового ідеологічного погляду на функціонування і загальний характер радянської сім'ї, також новий порядок побуту. Утопісти минулого, теоретики і практики ідеології соціалізму бачили у домах комунах інструмент трансформації соціуму.¹²

На мою думку, рамки ідеологічності архітектури все ж можна інтерпретувати по-різному. До прикладу, можливо припустити, що авангардний конструктивізм можна вважати архітектурним втіленням ідеології комунізму. Проте Хан-Магомедов¹³ писав про три задачі, які стояли перед радянським архітектурним авангардом: становлення нового стилю, важливою особливістю якого є зближення та органічна взаємодія стилеутворюючих процесів із художньою та інженерно-технічною сферою творчості; поява нового виду творчості - дизайну, універсальної професії, що представляє інтереси людини у сфері машинного виробництва; формування нового співвідношення різних видів предметно-мистецької творчості, зокрема поява автономних кольорово-декоративно-графічних видів творчості, що доповнюють бездекоративну нову архітектуру та дизайн. Хоча авангардні течії архітектури безперечно є продуктом періоду, в якому існували і також, наративів, які побутували у суспільстві, основна характеристика стилю - його експериментальність.

---

¹¹ Вігардія Хазанова / Радянська архітектура перших років Жовтня. 1917 - 1925 рр. / Наука, 1970 рр., Розділ 2.

¹² Там само. Розділ 2.

¹³ Хан-Магомедов С. О. Архітектура радянського авангарду : Книга перша // Майстри і напрямки — Москва, 1996

Для порівняння «ідеологічності» напрямку архітектури я хотіла б розглянути радянський неокласицизм, або як його називають частіше, «сталінський ампір». Цей напрямок в архітектурі виникає у 1930-х роках і супроводжується постановкою перед архітекторами чітких завдань: створення палаців культури, спортивних комплексів, індустріальних центрів, санаторіїв і піонерських таборів.

Вже під час Другої світової війни архітектори почали працювати над проектами відновлення зруйнованих міст, меморіалами та тріумфальними арками. Основний акцент архітектури сталінського ампіру - громадський простір і помпезний характер його забудови. Для створення такого характеру у забудові використовуються мармур, бронза, цінні породи дерева; барельєфи з геральдичними композиціями і звісно ж з зображеннями трудящих, які втілюють основу ідеології Союзу. Також часто можна було зустріти великі колони, арки та пілястри стали у архітектурних композиціях. У своїй статі «Передумови стилістики тоталітаризму» Ярослав Ракочий таким чином описує закономірність творчого методу сталінської архітектури як: античний морфологічний ряд – ренесансна морфологічна база – власна типологічна трансформація.^[56] ¹⁴

До «сталінських» також відносять житлові будинки, зведені до німецько-радянської війни, починаючи з II п'ятирічки (1933—1937), в числі завдань якої було визначено «рішуче поліпшення всієї житлової та комунальної справи в СРСР», так і з моменту початку післявоєнної відбудови, аж до 1955 року, коли було прийнято рішення «Про усунення надмірностей у проектуванні і будівництві», архітектурна реформа, яка була реакцією на культ особистості Сталіна і передбачав відмову від зайвих витрат у будівництві і фокусування на реалізації типових проектів.¹⁵

---

¹⁴ Національний університет «Львівська політехніка»/ «Передумови стилістики тоталітаризму в творах львівської архітектурної школи в XX ст.»Ракочий Я.В., 2010

¹⁵Інструкція зі складання проектів та кошторисів з промислового та житлово-цивільного будівництва. Постанова Ради Міністрів СРСР N 486 від 26 січня 1952

Словосполучення «сталінський ампір» не використовувалося в часи його актуальності. Таку назву цей стиль дістав ретроспективно через його подібність до архітектури імперій (термін «ампір» походить від слова «імперія»), які возвеличували себе засобами класичної архітектури, як і в сталінському СРСР. Сталінська однопартійна диктатура спричинила критичні зміни в характері устрою радянського суспільства і перетворила державу на імперію. Саме від цього слова пізніше і почав походити ампір. За відповідною логікою я провела паралелі між особливостями забудови періоду сталінського правління і її тоталітарним підґрунтям. Деякі паралелі можна провести і між самими стилістичними символами. Перше, що спадає на думку - це тріумфальні арки, помпезність - символи возвеличення. А також, багаточисельні об'єкти монументальної пропаганди, які були створені у цей період.

Хоча архітектуру конструктивізму ми можемо назвати ідеологічно навантаженою, адже вона втілювала ідеали соціалізму, її не можна назвати тоталітарною. Вона не втілює ідеологічну і культурну монолітність, яка б результувала у загостренні сприйняття «свого» і «іншого». Натомість, те, що ми називаємо тоталітарною архітектурою - створення простору, який відповідає запитам тоталітарного режиму - як культ лідера, контроль життя суспільства.

1.2 Архітектура тоталітаризму: стиль та ідеологія

Варто зазначити, що існують дослідники, які загалом не вважають вжиток терміну «тоталітарна архітектура» доречним. До прикладу, Х. Хьокенберг, який глибоко досліджував таку архітектуру в Німеччині, Італії, Балтиці писав, що не існує справжнього визначення єдиного стилю «тоталітарної архітектури», і цей термін, зазвичай, розглядається як опис тенденцій в архітектурі тоталітарних

режимів у Європі, а не як школа архітектури сама по собі.¹⁶ Цей висновок на мою думку є цілком логічним, тоталітарність - це термін, що стосується сенсу, а не стилю.

Сам термін використовують для окреслення низки прикладів правління диктатури, від відомих Муссоліні та Гітлера до радянського режиму. Проте, у аналізі спадщини контекст все ж має велике значення. Саме у зв'язці з контекстом, з ідентичністю, архітектурний простір здатний здійснювати тоталітарний вплив.

У свої статі, Т. Ворд писав, що «прийнято вважати, що класичний символізм і монументальність є ознаками тоталітарної архітектури. Проте єдина категорія, якою дійсно можна визначити тоталітарність архітектури - інтенція архітектора і онтологічне значення будівель для нього / неї».¹⁷ Це твердження може лише підтвердити те, що тоталітарність - те, чим варто описувати вкладений сенс і інтенцію створення. Проте все ж, найчастіше цей термін використовується для опису надмірного використання у забудові таких стилів, як неокласицизм та реалізм в рамках конкретних режимів.¹⁸

Ворд робить акцент на неототоженні загальної рамки стилю із поняттям тоталітарності і зазначає, що «тоталітарна архітектура - та яка домінує над людьми, які її використовують, може бути створена лише архітектором, який бажає домінувати»¹⁹.

Один із моїх проміжних висновків, який вже можна зробити на основі попередньо наведених тез, що стосуються підходу до аналізу: кожен приклад спадщини доведеться аналізувати індивідуально, для того, щоб визначити його тяглість і актуальність. Генералізація при аналізі мистецтва призводить до непорозумінь у публічному дискурсі. Через ці непорозуміння часто виникає підміна

---

¹⁶Хьюкенберг Х. Architecture As Propaganda in Twentieth-Century Totalitarian regimes // Edizioni Polistampa 2018, с. 50-80

¹⁷Ворд Т. Totalitarianism, Architecture and Conscience // Journal of Architectural Education// 1970, 24:4, с. 35-49

¹⁸Дурдан, Денніс П. Twentieth-century architecture // New York: H.N. Abrams.// 2002, с. 106.

¹⁹Ворд Т. Totalitarianism, Architecture and Conscience // Journal of Architectural Education// 1970, 24:4, с. 35-49

понять. Як у випадку із радянською архітектурою - термін, який можна взяти як для того, щоб описати експериментальні роботи Володимира Татліна, так і славнозвісні «хрущовки» або «панельки.»

а)

б)

Рис. 1.1 – *а* - будівля Нової рейхсканцелярії в Берліні, Німеччина (1938-1956);
б - будівля міністерства закордонних справ України

1.3 Проблеми інтерпретації спадщини тоталітарних режимів

Як людина, що взаємодіє із радянською архітектурною спадщиною і також знаходиться у полі публічного дискурсу про спадщину, я можу стверджувати, що велика кількість інфо приводів або контроверсій у царині інтерпретації спадщини пов'язані із невідповідності публічної думки і уповноваженого дискурсу про спадщину. У питанні аналізу, необхідно враховувати велику кількість сторін, які формують дискурс про спадщину. Для кожної із цих сторін є своя мотивація, яка може зумовлювати конкретний наратив.

Як вже згадувалось раніше у роботі, Родні Гаррісон писав про можливий погляд на класифікацію спадщини як на «офіційну» і «неофіційну». Офіційна спадщина визначається як «набір професійних практик, які дозволені державою та мотивовані певною формою законодавства чи письмового статуту», натомість

неофіційна спадщина включає «практики, які представлені мовою спадщини, але не визнаються офіційними формами законодавства».²⁰

Часта супротивність або невідповідність офіційної і неофіційної класифікації спадщини - на мою думку, одна із великих проблем у її інтерпретації.

Проблематика інтерпретації архітектурної спадщини тоталітарних режимів в Україні зокрема - чудовий приклад невідповідності. Вперше Закон *Про захист культурної спадщини в Україні* з'явився в 2001 році.²¹ Остання актуальна редакція цього закону відбулась 28 квітня 2021 року. Він містить законодавче визначення поняття спадщини. Відповідно до нього, це сукупність, успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. Цей закон в Україні виокремлює дуже важливий аспект питання - пам'ятка культурної спадщини - це об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Окрім цього закон № 39, ст.333 також визначає види об'єктів культурної спадщини (археологічні, історичні, об'єкти монументального мистецтва, об'єкти архітектури, об'єкти містобудування, об'єкти садово - паркового мистецтва, об'єкти науки та техніки, ландшафтні).

Ще один важливий закон, який необхідно згадати для продовження роботи з цією темою - *Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки* (№ 26, ст.219) 2015 - го року.²²

Імплікація цього Закону в контексті охорони і руйнування конкретних пам'яток в Україні не є цілковито обґрунтованою і зрозумілою. Закон засуджує і визначає комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими, як злочинні, такі, що здійснювали політику державного терору. Відповідно

---

²⁰ Гаррісон Р., Хьогберг А. Heritage. Critical Approaches // Norwegian Archaeological Review // 2016, 49:1, с. 90-92

²¹ Закон України Про охорону культурної спадщини Закон України від 08.06.2000 № 1805-III

²² Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки

до цього Закону режим був несумісним з основоположними правами і свободами людини і громадянина. В статті 4 цього закону окреслена заборона на використання та пропаганду символіки засуджених режимів і визначені також приклади, на які заборона не розповсюджується. До таких прикладів можна віднести експозиції музеїв, тематичних виставок, твори мистецтва, створених до набрання чинності цим Законом; намогильні споруди, розташовані на території місць поховань, місць почесних поховань; викладення або реконструкцію (зокрема історичну) історичних подій; предмети приватних колекцій та приватних архівних зібрань; об'єкти антикварної торгівлі.

Закон про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні не посилається на попередньо згаданий Закон *Про захист культурної спадщини*, окреслюючи лише заборонені ідеї та символіку. Існує ряд прикладів пам'яток, що несуть ідеологічні наративи комуністичного та націонал-соціалістичного режиму, про які не йдеться у Законі, але які тим не менш є прикладами культурної спадщини цього періоду, як до прикладу Будівля Експоцентру в Києві (колишній ВДНГ), яку я детальніше аналізуватиму далі у роботі.

Важко заперечити, що наратив, який створюється офіційною інтерпретацією спадщини впливає на неофіційну. Проте він нездатний її повністю диктувати або формувати, адже інтерпретація спадщини її споживачами має багато чинників формування, які не зводяться до «правильних» та «неправильних.» Тут постає інша важлива тема на мою думку - спадщина, що є частиною міста, інтерпретується не лише «нащадками цієї спадщини», людьми, для яких ця спадщина - цінність.

У цьому контексті цікавий приклад - це проблематика інтерпретації «місць пам'яті» у публічних просторах, про які у своєму інтерв'ю «Значення культурної

спадщини: вчора – сьогодні – завтра» говорила Зоряна Рибчинська²³. На відміну від артефактів, які за офіційним принципом визнаються спадщиною і переважно є захищеними певними інституціями, місця пам'яті не інтерпретуються відповідно до свого сакрального і символічного змісту. Причина цьому: місця пам'яті - це відкриті простори, де люди часто проводять своє дозвілля, не замислюючись над тяглістю простору. Відсутність діалогу, що сприяв би підвищенню цінності таких місць пам'яті провокує не лише гальмування процесів інтерпретації та пам'ятання, але й некоректну поведінку.

Я хотіла б наголосити, що цей приклад наведений далеко не для того, щоб говорити про те, що всю спадщину, включно з тоталітарною потрібно зберігати. Іноді - це просто неможливо, іноді - не потрібно. Важливість такого прикладу полягає у наявності діалогу і аналізу. Обговорення спадщини, освіченість людей, що взаємодіють зі спадщиною провокують колективне осмислення «тяжкої спадщини» і якраз дають змогу виокремити, яку спадщину потрібно пам'ятати і зберігати, а яку - ні.

Але, поки цей рівень освіченості у сфері культури все ж не такий високий, щоб актуалізувати проблеми пам'ятання і збереження, я хотіла б спробувати окреслити категорії, за якими користувачі міських просторів і архітектурної спадщини, все ж сприймають її. До цих категорій відноситься естетичне сприйняття, символи, що репрезентують спадщину, сприйняття її функціональності.

Труднощі збереження та оцінки спадщини

Безпосередньо з захистом культурної спадщини в Україні працюють спеціальні товариства, до прикладу такі як *Товариство охорони пам'яток* у Львові.

---

²³ Стефашко Є. Значення культурної спадщини: вчора – сьогодні – завтра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reherit.org.ua/znachennya-kulturnoyi-spadshhyny-vchora-sogodni-zavtra/>

²⁴ Готуючи це дослідження мені вдалось взяти інтерв'ю у голови цього Товариства - Андрія Салюка, для отримання змоги окреслення специфіки такої роботи. Пан Андрій зміг надати мені відповіді на питання, які стосуються труднощів, пов'язаних із збереженням та оцінкою спадщини.

Одне із піднятих питань стосувалося перспективи знищення / збереження тоталітарної архітектурної спадщини. Зокрема, у розмові прозвучали поняття «реєстр пам'яток».

Пан Андрій зіткнувся із багатьма «законодавчими війнами» через які процес охорони і осмислення пам'яток значно ускладнюється. Проблематику він розділяє на декілька категорій, основні з яких - це проблема фінансування і нестача аналізу і досліджень. У такому середовищі категорія, якою часто апелюють у контраверсійних питаннях щодо збереження спадщини - можливість її монетизації, або поняття про її суб'єктивну користь. Також, ми обговорили багато питань, що стосуються можливості впливу громади на такі війни і роботу зі спадщиною.

Він навів цікавий приклад з особистого досвіду, який стосувався «відвойовування» львівської цитаделі: *Була ідея, план реконструкції, для мене критично неприйнятний. Проте є архітектори, які кажуть що треба пов'язувати старе і нове, що, на мою думку, є безглуздом. Поміж іншим, між вежами цитаделі хотіли збудувати окремо готельно-ресторанний комплекс у вигляді зовсім іншої багатопверхової споруди на місці, де був той плац, там де був оцей Штала 326 - концентраційний табір. Я не знаю, чи ви маєте цю інформацію, що через цей комплекс Цитаделі - це був військовий концтабір - через нього пройшло близько 260 - 280 тис. осіб і загинуло в ньому за даними Нюрнбергу здається 148 тис. Людей, тобто є інші концентраційні табори, ну от той самий Майданек і так далі, які в цілому світі стараються вишанувати як місце пам'яті, тут набагато більше*

---

²⁴ Сайт Товариства охорони пам'яток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://heritage.lviv.ua/tsinnosti/>

загинуло людей і разом з тим тут хтось хотів в такий спосіб поглумитися над пам'яттю тих, хто там загинули. Це, на мою думку абсолютно неприйнятно.²⁵

Наведений приклад в інтерв'ю ілюструє проблематику навколо категорій, якими в українському контексті можуть користуватися для визначення цінності спадщини. Ці категорії, можуть не стосуватися безпосередньо спадщини, і натомість стосуватися питань фінансів, розподілу території міста абощо.

Difficult heritage: особливості управління та виклики

Складна спадщина - концепція, яку вводить Макдональд²⁶, відноситься до аспектів спадщини, які складно або контраверсійно інтерпретувати, зберігати та якими проблематично управляти. «Складність» спадщини частіше за все пов'язана з проблематикою наративів, які вона несе, або ж із «пам'яттю», яку вона зберігає. Сама ж Макдональд, пишучи про спадщину Нюрнберга, згадує про відому фразу Гітлера: «Будівлі здатні промовляти, як вічні свідки.»²⁷

Проте я не хотіла б надто детально аналізувати предмет дослідження Макдональд, радше відрефлексувати, чи може радянська спадщина в українському контексті підпадати під категорію «складної» і якщо так, що саме визначає її як таку і які перспективи переосмислення такої спадщини.

Один із важливих елементів сприйняття спадщини як складної - те, що вона нагадує про тяжке, травматичне минуле, дотичне до теперішнього. Те, на чому робить великий акцент Макдональд і інші дослідники, як А.Глейзер²⁸ - те, що називають «processing the past» або переживання минулого. Цей термін стосується

---

²⁵ Салюк А. Інтерв'ю в Додатку

²⁶ Макдональд Ш. Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond // 2008, с. 30-80

²⁷ Там само

²⁸ Глейзер А. Divided in Unity: Identity, Germany, and the Berlin Police // University of Chicago Press, 2000, с. 326

прийняття подій чи вчинками минулого, навіть якщо ці події не підпадають під набір цінностей сучасного суспільства.

Можливо, це звучить занадто просто, проте приклад переосмислення спадщини Нюрнбергу і тоталітарного минулого Німеччини свідчать про те, що процес примирення відбувається далеко не просто і швидко. У цьому випадку примиренню передували «добровільне забуття та мовчання про історичні події» у рамках політики НДР, яка пропагувала відмову від фашизму. Цей період сприйняття змінився на «стрімкий і критичний самоаналіз»²⁹, що супроводжувався німецьким об'єднанням і меморіалізацією Голокосту. Йорн Рюзен пропонує парадигму, відповідно до якої зараз (у 21 столітті) німецьке суспільство перебуває на етапі, який він називає «історизацією»³⁰, в рамках якого німці, можливо, починають самоідентифікуватися як злочинці, а не як жертви травматичних подій.

Кейс Нюрнбергу і ставлення німців до своєї складної спадщини має динаміку майже протилежну існуванню радянської спадщини в Україні, адже має інакший характер травматичності. Я хотіла б окреслити травматичність радянської спадщини в Україні як колонізаторську спадщину, спрямовану на трансформацію української культури.

Культура, що колонізувала українську - російська. Російська імперія офіційно носила таку назву з 1721 до 1917 - го року³¹, проте російська держава носила імперіалістичний характер носила багато років до і після. Імперія – це велика, багатоетнічна або багатонаціональна політична одиниця, яка, зазвичай, створюється шляхом завоювання та поділена на домінуючий центр і підпорядковані, іноді далекі,

---

²⁹ Мьоллер Ф. Psychiatric Aspects of Impulsivity // The American journal of psychiatry // 2001, с. 15

³⁰ Рюсен Й. History: Narration, Interpretation, Orientation // United Kingdom: Berghahn Books, 2005, с. 201

³¹ Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад // Львів: Вид-во Українського Католицького Ун-ту, 2005

периферії.³² Своєю чергою, колоніалізм як термін використовується для опису такого роду домінування, нав'язування своєї культури іншим і колонізація відбувається за допомогою військового, політичного чи економічного примусу. Політичну основу колоніалізму становить насильницьке позбавлення населення «колоній» можливостей реалізовувати свої суверенні права³³. Українська Радянська Соціалістична Республіка була колонією, адже постала як результат збройної агресії більшовицької Росії з допомогою місцевих більшовиків проти Української Народної Республіки³⁴ і супроводжувалася багаточисельними депортаціями, розкуркуленнями, голодомором, насадженням мови і таким способом винищенням української матеріальної і нематеріальної спадщини.

Архітектура стала однією зі сфер, яка була колонізована радянською культурою. І навіть якщо відійти від того, що я описую як «тоталітарна архітектура», колонізація в архітектурі відбувалася за рахунок знищення вже існуючої спадщини і заміни її новою архітектурою, що втілювала нові цінності. Навіть у прикладі генерального плану українського міста Львова в рамках новоутвореного радянського союзу можна прослідкувати елементи модифікації ідентичності за рахунок зміни функціональності простору міста: «у плані були зазначені далекосяжні плани перетворення Львова у соціалістичне і промислове місто. Головною у композиції нового міста вважалася орієнтація на Схід, перетворення монастирських і приватних садів на парки культури і вибудовування нового міського центру на місці трущоб середньовіччя.»³⁵

Ще один аспект відмінності у характері травматичності спадщини, який важливо зауважити - проблематика ідентифікації та визнання. К. Гірц пише про те, що визнання спадщини можна охарактеризувати як те, що «люди розказують собі

---

³² Хан С. Імперія: Дуже короткий вступ. 2002.

³³ Тайнор Р. Preface to Colonialism: a theoretical overview.// Markus Weiner Publishers, 2005

³⁴ Маркус В. Українська Советська Соціалістична Республіка // Т. 9. — С. 3389.

³⁵ Бевз М. Архітектура Львова // Центр Європи, Львів, 2008, с. 581

про самих себе.»³⁶ Переосмислення складної спадщини відбувається через процес самовизначення і супроводжується відмовою чи прийняттям спадщини.

«Знання і пам'ять, звичайно, не обов'язково пов'язані з фізичною присутністю; і фізична відсутність не обов'язково означає забуття. Тим не менше, постійна матеріальна присутність, особливо великих структур, таких як будівлі, може робити забуття складнішим, і може стати об'єктом пізнішої вшановування або рефлексії.»³⁷ Шлях денацифікації Нюрнбергу дещо нагадує те, що ми можемо спостерігати в Україні зараз. Знищення символіки нацистської символіки - перший етап переосмислення, який Німеччина переживала після закінчення Другої світової війни. На цьому етапі якраз зараз і перебуває Україна. І знищення такої символіки є процесом окремим від забуття значень і сенсів, які несе та чи інша спадщина.

---

³⁶ Гірц К. *The Interpretation Of Cultures* // United Kingdom: Basic Books, 1973, с. 448.

³⁷ Макдональд Ш. *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond* // 2008, с. 54

РОЗДІЛ ДРУГИЙ:

Публічний дискурс та його роль у формуванні уявлень про спадщину

2.1 Аналіз публічного дискурсу як інструмента визначення цінностей спадщини

Однією із головних цілей мого дослідження публічного дискурсу було зрозуміти, яким саме чином формується ставлення до чогось у суспільстві. Чому ми можемо вважати щось важливим і за рахунок чого навпаки можемо відмовитись від цінностей? Публічний дискурс став медіумом, що відповідно до мого дослідження тісно поєднує вплив ідеології і влади на мислення людини. Тому у цьому розділі я хотіла б надати пояснення формуванню публічного дискурсу і його потенційному впливу.

В першу чергу, думаю, варто пояснити, що таке публічний дискурс, який я досліджую. Термін дискурсу часто пов'язують із «текстом» як способом трансляції сенсу, проте серед дослідників дискурсу існує ширше визначення, що стосується дискурсу, як «семіотичного виміру соціальної практики.»³⁸ Тим не менш, поняття дискурсу неможливо повністю відділити від тексту, бо фактично він є результатом комунікаційного акту, його письмовим чи усним продуктом, що його може сприймати й тлумачити читач або слухач.³⁹

Публічний дискурс - унікальний медіум для репрезентації таких проблем як вплив влади, ідентичність. Саме тому мені видається доцільним аналізувати публічний дискурс, адже він здатний передавати тонкі матерії репрезентації ідентичності, які важко вивести із аналізу історичних подій або ж сухого зведення фактів. Публічний дискурс - це форма репрезентації культурного процесу. Він

---

³⁸ Говарт Д.. Discourse // United Kingdom: McGraw-Hill Education, 2000, с. 8

³⁹ Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичність, ідеології, владні стосунки // Ukraine: Критика, 2010, с. 1-30

зумовлюється спільними наративами⁴⁰, що формуються на основі ідеологічного уявлення про індивідуальну і колективну реальність.

Згадуючи про «індивідуальне» і «колективне» важливо також зазначити, що ідентичність особи постає як її ідентифікація з певною групою, з уявленням про належність до неї. Тому утвердження колективної ідентичності групи є передумовою формування індивідуальної ідентичності її члена, адже в цьому формуванні особа використовує наявні в суспільстві ідентифікаційні ресурси, тобто визнані ідентифікації. Людина^{41,42}

Залежність індивіда від групи, з якою ця людина себе ідентифікує також цікаво розглянути із точки зору впливу, або ж влади. Учасники дискурсивного акту можуть здійснювати вплив одне на одного. У такий спосіб, вони вступають у взаємні стосунки. Такий спосіб взаємодій є однією із основних функцій мовної взаємодії.⁴³ Проте зазначаючи про здійснення певного впливу, можна зробити висновок про те, що вплив здійснюється «кимось» і по відношенню «до когось». Таку природу взаємодії можна охарактеризувати, як суб'єктну.

ЛюїАльтюссер використовував термін «інтерпеляція», який він вживав для опису позиціонування, або ж затвердження суб'єктності людини в її чи його практиці. У своїх дослідження Альтюссер мав на меті довести неспроможність культурних груп уникнути призначених їм суб'єктних позицій, але згодом теоретики дискурсу піддали його детермінізм різкій критиці, наголошуючи на здатності особи чинити опір дискурсивному позиціонуванню.⁴⁴ Однак і тоді, коли «вербування» суб'єкта виявляється успішним, воно стає наслідком не самого тільки

---

⁴⁰ Frudernik, Monika 2000. «Genres, text types, or discourse modes? Narrative modalities and generic categorization», *Style* 34 (1), 274–292.

⁴¹ Ibañez, Jorge Larraín 2001. «The concept of indentity», у вид.: Durán-Cohan, Mercedes F.; Gómez-Moriana, Antonio (ред.), *National Identities and Sociopolitical Changes in Latin America*, New York, London: Routledge, 1–29.

⁴² Там само

⁴³ Halliday M. A. K. 1978. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*, London: Edward Arnold. С. 187

⁴⁴ Althusser 1986: 245–246; Йоргенсен, Філіпс 2004: 34–36

звертання, а всієї чинної в суспільстві системи дискурсивної взаємодії та ідеологічного впливу. Вплив цієї системи взаємодії зменшує здатність людини чинити і думати не так, як це було задумано «вербувальниками». Прибічники теорії про таку природу комунікації визначають ідеологію як свідому містифікацію, яку «вербувальники» вико⁴⁵

Таке окреслення дискурсу не є універсальним. Проте терміни як «свідома містифікація» і «вербування» на мою думку особливо доречні у дослідженнях природи дискурсу тоталітарних режимів. Публічний дискурс можна розглянути як масштабний інструмент впливу на формування ідеологічних поглядів суспільства, зокрема одним із таких інструментів є «пропаганда», визначення якої ледь не дослівно повторює теорію Альтюссера. Пропаганда як метод комунікації завжди супроводжувала революційні за своєю природою режими, яким у свій час був і Радянський Союз. Історик Пітер Кенез зазначав, що більшовики вважали пропаганду частиною освіти, це була фактично основна стратегія їхнього панування.⁴⁶ В СРСР пропаганда розроблялась та спрямовувалася спеціальними партійними та державними органами та установами. У партійних документах використовувалися такі терміни: «Пропаганда і агітація», «Пропаганда та масова інформація», «ідеологічна та виховна робота», «освіта мас».

Важливо зазначити, що тези наведені вище стосувалися політики дискурсу. Фактично ж, навіть знаходячись в тоталітарній інформаційній бульбашці, людина за своє життя стикається із величезною кількістю дискурсів і впливів. Відокремлення суб'єкта дискурсу і можливість визначення активного «вербувальника» створює підстави для висновку про те, що дискурс визначається «об'єктивною істиною.» Натомість, серед сучасних дослідників дискурсу значно більш популярним є підхід

---

⁴⁵Міллер, Девід (ред.) 2000. *Енциклопедія політичної думки*, Київ: Дух і літера, с. 56 - 57

⁴⁶Peter Kenez, *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917–1929*, Cambridge University Press 1985., с. 8

до визначення дискурсу відповідно до контексту. Такий підхід називають нейтральним і він визначає ідеологію, як будь-які уявлення або системи уявлень і не розділяє їх на правильні чи хибні.⁴⁷

У людській свідомості тісно взаємодіють «соціальне» і «когнітивне». Вони переплітаються між собою і зумовлюють людську ідентичність і індивідуальність⁴⁸. Відтак, Ван Дейк визначає ідеології передусім як «жмутки (clusters) уявлень у наших мозках», проте наголошує, що водночас ідеології є «колективними (socially shared)» та «пов'язаними з суспільними структурами».⁴⁹ Я розглядаю публічний дискурс якраз у цій категорії тісного зв'язку із суспільними структурами, що власне утворюють людську колективну приналежність до тої чи іншої позиції.

Втілення публічного дискурсу, на якому я хотіла б найбільше сфокусуватися у цій роботі - це медіа. Звісно, це не єдиний приклад публічного дискурсу, що визначає цінність культурної спадщини, проте це дуже важливий приклад. Саме медіа розширюють просторові й часові межі дискурсивної взаємодії, і роблять досвід учасників дискурсу значно більш універсальним. У зв'язці із цим твердженням також не можу не згадати концепцію «космополітичної пам'яті», яку окреслили Даніель Леві та Натан Шнайдер. Публічну пам'ять вони називають «контейнером національної свідомості», у рамках якої ідентичність деконтекстуалізується, а історія і важливість спадщини стає дедалі більш універсальною.⁵⁰ С⁵⁰ме це на мою думку можна прослідкувати у медіа, які розширюють сприйняття «свого» і «чужого».

Цінність і унікальність медій, як форм публічного дискурсу полягає не лише у широті їхнього впливу і охоплення. Медіа також можна назвати платформою, у якій

---

⁴⁷ Thompson, John B. 1990. *Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication*, Stanford: Stanford University Press. С. 184

⁴⁸ Johnstone, Barbara 2002. *Discourse Analysis*, Malden: Blackwell., с. 26

⁴⁹ van Dijk 1998. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*, London, Thousand Oaks: Sage. с. 26

⁵⁰ Levy, Daniel and Nathan Sznajder 2002 'Memory unbound: The Holocaust and the formation of cosmopolitan memory', *European Journal of Social Theory* 5(1): 87–106

інформація постає як певна «валюта.» Томпсон до прикладу окреслює медіа як «зінституційоване виробництво та узагальнене поширювання символічних товарів за допомоги фіксування й передавання символічного змісту»⁵¹. І один із наслідків такої природи взаємодії у медіа є здійснення влади, яку Томсон і Бурдьє називають символічною.⁵² Автори пояснюють такий термін і здійснення такої влади, як ідеологічний вплив, що спонукають одержувачів інформації до певної поведінки.

Унікальність медій як медіумів також полягає у аспектах їхньої ідеологічної діяльності. Маккала описує три чинники ідеологічної діяльності медій, а саме: Демонстрування об'єктивності (тобто позиціонування себе як незалежного медіуму), підтримування статус-кво, творення національної ідентичності.⁵³ Ці чинники розділяють такі приклади медій, як телебачення, радіо, соціальні медіа, видання. Що виявилось для мене цікавим у таких методах впливу медій - те, що позиціонування медій фактично суперечить природі владності, яка рухає ними.

Медійні практики можливо розглянути, як наративи, конвенції про долю, сутність нації, про ідентичність. Окрім дискурсивності, медіа також все частіше стають для людей джерелом інформації, у тому числі інформації про те, що вони вважають минулим своєї нації.

I. Прицель⁵⁴ сформулював п'ять шляхів формування національної ідентичності. Один із цих шляхів стосується царської Росії, країни походження радянського союзу. Вона була найортодоксальнішою країною і використовувала свою релігійну монолітність для того, щоб визначити решту християнського світу як "іншу". Вона використовувала свій релігійний статус для підтримки виразної національної ідентичності, експансії та узаконення режиму.

---

⁵¹Thompson 1995. *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*, Stanford: Stanford University Press., розділ 3

⁵²там само: 17; Bourdieu, Pierre 1977. *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press. 1991. *Language and Symbolic Power*, Cambridge: Harvard University Press.

⁵³McCullagh, Ciaran 2002. *Media Power: A Sociological Introduction*, New York: Palgrave, c. 81

⁵⁴Prizel I. *National Identity and Foreign Policy. Nationalism and Leadership in Poland, Russia, and Ukraine*. - Cambridge: Cambridge University Press, 1998. -p.30.

У контексті формування ідентичності цей чинник має чимале значення, адже у рамках ідеології радянського союзу була сформована прихильність до атеїзму, про що до прикладу свідчить промова Леніна: *«Ми повинні боротися з релігією. Це абеткавсього матеріалізму й, отже, марксизму. Але марксизм не є матеріалізмом, який зупинився на абетці. Марксизм іде далі. Він каже: треба вміти боротися з релігією, а для цього треба матеріалістично пояснити джерело віри та релігії в мас»*.⁵⁵ Майже неможливо не провести паралелі з чинниками, що частково формують ідентичність сучасних росіян. Ми спостерігаємо повернення до релігійної монолітності, ба більше, ми спостерігаємо православних священників, що освячують танки і зброю, якими росіяни знищують «інших», українців, у загарбницькій війні.

У контексті цієї роботи медіуми формування ідентичності є критично важливими, адже безпосередньо впливають на сприйняття спадщини, у цьому випадку архітектурної. Л. Іонін, у своїх дослідженнях способів дії політичної міфології на національну ідентичність, визначав, що одним із них є трансформація архетипів історичного досвіду нації. Також автор зазначає, що чималу роль у пережитті спільного досвіду займає художньо-творча еліта нації, адже вона відображає традиційні цінності і міфологеми нації у творах мистецтва.⁵⁶ До такої еліти відносяться не лише художники, але і архітектори. Їхній індивідуальний внесок і відкритість до транслювання політичної міфології у творенні архітектури на мою думку не варто відокремлювати від такого дослідження.

Як зазначалося у вступі до цієї роботи, існує чимало чинників, що можуть впливати на формування ідентичності, від колективної пам'яті до релігії. Проте

---

⁵⁵ Настільна книга атеїста, розділ «Марксистський атеїзм». Архів оригіналу за 9 квітня 2010

⁵⁶ Іонін Л.Г. Соціологія культури: шлях у нове тисячоліття. - М.: Логос, 2000 - ст. 345

один із найбільш ключових на мою думку показників, що впливає на формування ідентичності - це виокремлення «свого» і «іншого».

Те, на що ідеологія впливає найбільше - це індивідуальна або колективна ідентичність. І насадження ідеології у контексті зміни режиму неможливе без накладання на нього попередньої ідентичності. І також цей чинник стає неможливим у сприйнятті мистецтва або архітектури, так само у формуванні нової ідентичності накладається сприйняття минулого, аналіз теперішнього і бачення перспективи майбутнього. Мені хотілося б детальніше охарактеризувати українське суспільство і те, які чинники можуть впливати на публічний дискурс довкола радянської спадщини в Україні.

Для багатьох термін «пострадянське» як опису «українського» є тригером. Хтось навпаки вживає ці терміни суміжними. Наприклад, Володимир Кравченко у своїй статті «Боротьба із радянськими міфами: український досвід» згадує його вже в першому реченні.⁵⁷ Саме цей термін вже більше тридцяти років супроводжує визначення української ідентичності багатьма іноземними, українськими медіа і навіть самими українцями. Кравченко, як і багато інших авторів пов'язують тяглість цього терміну із продовженням стійкості основоположних радянських структур, норм і міфологій в українському суспільстві.

В есеї "Війна й новий суспільний договір"⁵⁸ Ярослав Грицак зазначає, що «незалежна Україна постала з радянської України. Відповідно, вона успадкувала багато рис своєї попередниці.» Спільно пережиті історичні події - це не єдине, що успадкували українці. Головні елементи суспільного договору не змінилися у 1991-му році, під час проголошення Незалежності України. І хоча боротьба за проголошення Незалежності була тривалою і тяжкою, фактично зараз нам відомо,

---

⁵⁷ Кравченко В. Fighting Soviet Myths: The Ukrainian Experience. // Harvard Ukrainian Studies. [Електронний ресурс] – <https://www.husj.harvard.edu/articles/fighting-soviet-myths-the-ukrainian-experience>.

⁵⁸ Грицак Я. Війна й новий суспільний договір // 2023 [Електронний ресурс] – <https://suspilne.media/culture/455229-vijna-j-novij-susplnij-dogovir-esej-istorika-aroslava-gricaka/>

що до 2013-го року «Україна була нібито національною й нібито демократичною державою з нібито вільним ринком. Але за цим фасадом крилася кланова-олігархічна держава з великою сірою економікою та спокусами авторитаризму. Влада утримувала сама себе, прирікаючи більшість населення на виживання. Стійкість цій системі забезпечувала корупція, що, за оцінкою експертів, була ще вищою, ніж за радянських часів.»⁵⁹ Така структура мала безпосередній вплив самоідентифікацію тогочасних українців, які мали звикнутись із новою реальністю.

За пострадянською владою слідувало і пострадянське суспільство, у якому не було докорінних змін цінностей, або суспільних договорів. На противагу йому, на територіях України, що не були так сильно зрадянщені, побутували інакші наративи. Ці українці не відчували такої сильної емпатії до радянської спадщини і радянської приналежності, і натомість мали прагнення «рухатись в Європу.» Саме ця фраза стала однією із рушійних і мотиваційних сил Євромайдану, національно-патріотичних протестних акцій, що частково проклали рамки побудови нової національної свідомості українців.

Хоча українське суспільство неможливо назвати новосформованим, його на мою думку можливо окреслити як «турбулентне.» Це суспільство за всю свою історію пережило багато трансформацій. Це включає трансформації цінностей, традицій, символів, влади, релігійних і мовних питань. І зараз у війні проти Росії це суспільство фактично веде боротьбу за існування цієї турбулентної, але сильної ідентичності. Воно веде боротьбу за українськість.

Ця боротьба відбувається на багатьох рівнях, зокрема у сфері збереження і осмислення спадщини. Існують структури, які супроводжують щоденне життя українців, що продовжують підтримувати корумповані і пострадянські наративи, як до прикладу українська судова система. Вони є неофіційною і може навіть

---

⁵⁹ Там само

неочевидною радянською спадщиною, свідченням і пам'яттю про нав'язані наративи і ідентичність.

Повертаючись до прикладу складної спадщини, яку я досліджую у цій роботі - на мою думку одна із причин протистояння або як це називає Шерон Макдоналд «negotiating» у цій темі, яка існує в українському публічному дискурсі - відмінність у самоідентифікації. Цим я в жодному разі не хочу зазначити, що є українці, які приймають радянську спадщину у своїх містах і тим самим підсвідомо ідентифікують себе як росіяни. Йдеться про пристосування культури до колонізаторських структур, норм і міфологій і в результаті - часта неможливість відрізнити ці структури від докорінно «своїх.»

Хто визначає цінність радянської спадщини в Україні? Які приклади?

Хто і як говорить і думає про спадщину в Україні? Як ці агенти дискурсу взаємодіють між собою? Які можливі майбутні кроки цієї взаємодії? Саме ці питання були одними із рушійних у моєму дослідженні.

ReHERIT – це проект переосмислення, актуалізації та розвитку потенціалу матеріальної та нематеріальної культурної спадщини в Україні. Один із напрямків роботи проекту - оформлення бази Операторів спадщини поділених на категорії та області. Операторами ReHERIT визначають організації і людей, які працюють або дотичні до роботи з культурною спадщиною в Україні. Каталог містить інформацію про профілі реставраторів, компаній, громадських організацій, ініціатив, державних органів та установ, музеїв тощо дотичних до сектору Культурної спадщини.⁶⁰

Представники платформи також визначають її як майданчик взаємодії та можливостей для представників сектору культурної спадщини, щоб знайти партнерів, підрядників або однодумців. Сама платформа розділяє операторів на такі категорії: *Цифрові технології; Реставрація; Підрядні організації; Медіа;*

---

⁶⁰ Сайт платформи ReHerit // [Електронний ресурс] – <https://reherit.org.ua/operatory/?filter-search=&type%5B%5D=274>

Грантодавці; Майстри з реставрації; Комунікаційні компанії; Підрядні організації; Дизайнери; Архітектори; Державні органи та установи; Громадські організації; Виробники/постачальники; Благодійні фонди/організації; Археологічні служби; Освіта; Популяризатори; Органи місцевого самоврядування та комунальні заклади.

Саме ці представники сектору культурної спадщини - частина дискурсу навколо спадщини. Кожен із представників певної категорії може розглянути спадщину під своїм конкретним і специфічним кутом. До прикладу, Львівське Товариство охорони пам'яток, яке вже згадувалось у підрозділі 1.3 працює із аспектом дискурсу, що стосується дотриманням Закону України «Про охорону культурної спадщини». Іншим прикладом вже комунальної інституції також у Львові є Інститут стратегії культури. ІСК визначає свою місію як посилення ролі культури в місті, створюючи політики та інструменти для втілення Стратегії розвитку культури Львова.⁶¹ У випадку такої природи впливу представників дискурсу на проблему, дискурс може репрезентуватися окремим індивідом, у даному випадку спеціалістом, який має підстави для висловлення своєї думки; або ж організацією, яка має уповноваження до прийняття певних рішень.

Проте, як я і зазначила вище, оператори спадщини - це лише частина дискурсу довкола неї. Інші представники дискурсу про культурну спадщину, як жителі міст, можуть не мати відповідної кваліфікації, щоб їх можна було віднести до операторів спадщини, проте все одно здатні впливати на прийняття рішень і на хід дискурсу. Вони також можуть розглядати спадщину з інших категорій, що не стосуються питань культурного значення чи історичного контексту. І хоча їхні позиції можуть бути не усвідомленими або обґрунтованими фактами, вони тим не менш втілюють ідеї і цінності, що визначають їхню ідентичність.

---

⁶¹ Стратегія розвитку культури // [Електронний ресурс] – [СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ 2025](#)

Один із способів, у який люди можуть здійснювати вплив на рішення у роботі зі спадщиною - петиції, які в свою чергою є втіленням принципів демократії. Петиції можуть створюватися громадянами України і публікуватися як на сайті Офіційного представництва президента України⁶², так і на сайтах міських рад. Бар'єр для розгляду петиції залежить від кількості жителів у громаді, але обласні центри по-різному підходять до цієї вимоги. У деяких містах необхідними є 250 голосів, тоді як в інших - 5–6 тисяч, а такий бар'єр подолати значно складніше.

Відтак, реєстрація петиції не означає, що певне рішення приймуть. Відповідно до статистики опублікованої медіа Чесно, що стосується петицій прийнятих у 2020-2023-х роках в Україні, лише 9,4% із петицій, підтриманих громадянами (тобто тих, що набрали потрібну кількість голосів) було розглянуто владою. Але, петиції все ж можна вважати інструментом, через який жителі українських міст можуть впливати на рішення стосовно збереження спадщини.

У 2023-му році петиція про заборону знесення історичних будівель у Києві зібрала достатньо голосів, а саме 6088 і була передана на розгляд Київської міської ради. Петиція стосувалась заборони на знесення будівель вік яких перевищує 100 років, і які були виконані за індивідуальним проектом (у місті нема інших аналогічних споруд) та зберегли характерні риси епохи (є прикладом характеру забудови цієї місцевості в минулому.⁶³ Петиція була створена Дмитром Перовим, який є юристом, активістом і співзасновником пам'яткоохоронного хабу «Цегла», волонтером ГО «Мапа Реновації», а також радником депутатки Київради Ксенії Семенової. Окрім цього, Перов долучився до захисту «Садоби Дмитрієва», садоби Барбана, пивоварні Шульца, «Квітів України» й уже протягом семи років захищає

---

⁶² «ТРИВАЄ ЗБІР ПІДПИСІВ.» Електронні петиції - Офіційне інтернет-представництво Президента України. [Електронний ресурс] – <https://petition.president.gov.ua/>.

⁶³ Перов Д.. «Сервіс Електронних Петицій. Київська Міська Рада.» Kyiv city council, 2023. [Електронний ресурс] – <https://petition.kyivcity.gov.ua/>.

історичні будівлі міста.⁶⁴ Хоча Дмитра Перовим у силу його роду діяльності і освіти можна вважати оператором спадщини, саме голоси людей, що підписали петиції змогли перетворити його петицію і заклик до дії на реальність. Як результат цього процесу був прийнятий проект Київської міської ради *«Про окремі заходи щодо збереження будівель та споруд, рік будівництва яких становить більше 100 років у м. Києві»* з метою додаткового захисту будівель на етапі початку проведення будівельних робіт на них.

Попередньо у роботі я писала про те, що медійні практики репрезентують наративи, національну сутність і ідентичність суспільства, на яке спрямований вплив медіа. Українські медіа можуть виступати як джерелом інформації, так і інструментом впливу у царині захисту культури. Однак є ще один інструмент, який часто використовується для розповсюдження петицій, створених зацікавленою особистістю - соціальні медіа, зокрема Instagram, Facebook, X.

«Мапа реновації» - громадська організація, частиною якої є вищезгаданий активіст Дмитро Перов, використовує свої платформи для висвітлення проблематики, пов'язаної з архітектурною спадщиною, а також для заклику своєї аудиторії до підписання відповідних петицій або ж участі у мітингах, судових слуханнях.⁶⁵

2.2 Естетизація радянської спадщини та критична рефлексія в публічному дискурсі

Естетика - це одна із категорій, з якою працюють організації, що займаються збереженням історичних та культурних пам'яток. Міжнародні декларації про збереження, а також численні національні директиви країни стосуються унікальних і естетичних якостей історичних будівель, міських районів і ландшафтів. У

---

⁶⁴ Кудряшова В. Дмитро Перов Хочє Очолити Департамент КМДА. Запитали Про Захист Пам'яток, Петицію, Розмови з Кличком. // The Village Україна, 2023 [Електронний ресурс] – <https://www.village.com.ua/village/city/city-interview/342185-aktivist-dmitro-perov-hoche-ocholiti-departament-kmda-zapitali-pro-zahist-pam-yatok-petitsiyu-y-rozmovi>.

⁶⁵ Сайт платформи Мапа Реновації [Електронний ресурс] – https://www.facebook.com/renovation.map/?locale=ru_RU

Венеціанській хартії 1964 року зазначається, що «намір збереження та реставрації пам'яток полягає у охороні їх як прикладів мистецтва не меншою мірою, ніж історичні свідчення»⁶⁶. Іншими словами, хартія проголошує, що метою реставрації є «збереження та виявлення естетичної та історичної цінності пам'яток культури».

Фезерстоун⁶⁷ визначив термін естетизація як «стирання межі між мистецтвом і повсякденним життям, знищення різниці між високим мистецтвом і масовою/популярною культурою, загальну стилістичну розбещеність і грайливе змішування кодів», стверджуючи, що посилення синхронізації мистецтва та продуктів (товарів) пояснює культуру споживання в постмодерні. Ця ідея передбачає процес естетизації, який можна розшифрувати як перетворення матеріального чи нематеріального об'єкта на щось рухоме, прекрасне чи піднесене. З цієї точки зору, естетизація тягне за собою певні зміни в цінностях, представлених у високому мистецтві та популярній культурі. У цьому короткому підрозділі я хотіла б підтвердити свою думку про те, що естетизація радянської спадщини використовується у медіа і соціальних медіа, як інструмент впливу на дискурс про її цінність.

У своїх дослідженнях Фезерстоун визначає естетизацію як феномен, що впливає на різноманітні елементи існування соціуму різним чином; розглядати її можна з перспектив від маркетингу до культури споживання. У цьому контексті естетика і естетизація постають окремим елементом дискурсу. Як результат, у парадигмі «пізнього капіталізму», яку запропонував Ернест Мендель⁶⁸, позиціонування спадщини як мистецтва в медіа створює умови для того, що «відрізнити межу високого мистецтва і комерційних форм стає дедалі важче.»⁶⁹

---

⁶⁶ ICOMOS, 1964-1984. N.p.: ICOMOS, 1984.

⁶⁷ Featherstone, Mike. *Consumer Culture and Postmodernism* // United Kingdom: SAGE Publications, 2007 с. 64

⁶⁸ Mandel, Ernest. *Late Capitalism*. United Kingdom: Verso, 1978.

⁶⁹ Jameson, Fredric. *Postmodernism, Or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. United Kingdom: Duke University Press, 1991, с. 112

Інакшими словами, естетика стає категорією, що дозволяє зацікавленій стороні відокремлювати спадщину від її історичного або ідеологічного значення, розглядаючи її як естетичну одиницю. Ба більше, ця естетична одиниця може поставати як комерційна форма, яка продається аудиторії медій через категорію свого вигляду. Барбара Кіршемблатт-Гімблет, посилаючись на Вальтера Беньяміна говорила про «визнання спадщини» як про «катастрофу»⁷⁰. Коли культурна спадщина стає об'єктом естетичного захоплення, вона може бути спрощена, втрачаючи свою історичну та культурну цінність. Такий підхід може призвести до втрати автентичності та знецінення значення культурних традицій і пам'яток. Таким чином, визнання спадщини як "катастрофи" може вказувати на ризики естетизації, які можуть виникнути внаслідок спрощення та комерціалізації культурних артефактів. Приймаючи таку парадигму, чи неможливо не погодитись із тим, що визнання і «складної спадщини» також є потенційною катастрофою?

На мою думку, один із прикладів, що ілюструє естетизацію радянської архітектурної спадщини в українських медіа є проект *Ukrainian Modernism*⁷¹, за яким стоїть активіст і фотограф Дмитро Соловійов. Випереджаючи непорозуміння, яке могло б виникнути у читача цієї роботи, я хочу зазначити, що моя теза стосується не напрямку українського модернізму в архітектурі, а конкретного проекту.

У процесі проведення дослідження, я проаналізувала інтерв'ю в онлайн медіа і публікації соцмереж, де Дмитро Соловійов і веде свою діяльність. За словами активіста, основне джерело його мотивації у веденні проекту полягає в «обуренні свавіллям забудовників і хаотичною «декомунізацією», коли люди бездумно знищують усе радянське (хоча в законі про декомунізацію сказано, що об'єкти

---

⁷⁰ Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage*. United Kingdom: University of California Press, 1998, с. 1

⁷¹ Сторінка *Ukrainian Modernism* в соцмережі Instagram // [Електронний ресурс] – <https://www.instagram.com/ukrainianmodernism/>

мистецтва не підпадають під дію закону, але ж у нас люди не дуже люблять вникати в суть)»⁷². На своїй платформі автор публікує фото прикладів радянських архітектурних споруд і пам'ятників, створює публікації, що стосуються знищення, декомунізації, реставрації. На перший погляд, місія проекту є доволі зрозумілою і полягає у провокації усвідомленості громадян України в сфері спадщини, а також підкресленні особливого захоплення автора його «улюбленим стилем архітектури» через його естетичні вподобання. Проте я вважаю, що наративи і конкретні публікації автора провокують естетизацію і як результат нормалізацію і апропріацію тоталітарних наративів в українському суспільстві через призму необхідності збереження архітектурної спадщини як «своєї».

Рис. 2.1 - Фото з публікацій Ukrainian modernism

Основні категорії, які автор визначає як цінність обраних прикладів спадщини - це «унікальність», «естетика» і приналежність до стильового напрямку, який автор визначає широкими термінами «український модернізм» і «український бруталізм.» І хоча частина публікацій дійсно стосується висвітлення деяких будівель як «гарних» або цінних очима автора і це дійсно будівлі створені українськими архітекторами, це стосується далеко не всіх публікацій. А саме, хотіла б розглянути

⁷² Інтерв'ю з Дмитром Соловйовим, медіа Жителі Києва, 2021 [Електронний ресурс] – <https://www.zhyteli.org/post/ukrainianmodernism>

публікацію Соловйова, яка починається з фрази «Вандали з Дрогобицької міської ради сьогодні руйнували модерністський монумент.»

У дописі, Дмитро Соловйов висловлює обурення знесенням пам'ятнику «Вічного вогню» у Дрогобичі. Меморіал збудували у 1960-х роках, але потім реконструювали у 1974-му році. Історик Василь Ільницький вважає⁷³, що «особливістю регіону було те, що на таких спеціально створених меморіалах упереміш «поховані» солдати й офіцери, які загинули у боях із німцями, та солдати й офіцери НКВС-МВС, НКДБ-МДБ, ЧА-РА, які загинули в боях із ОУН і УПА». Це зумовлене тим, що, з одного боку, радянське керівництво створювало меморіали як засіб пропаганди, а з іншого, намагалось приховати свої звірства на заході України та водночас не розголошувати свої справжні втрати.

Автор публікації про знищення «Вічного вогню» зосереджує фокус публікації на тому, що меморіал - авторська споруда культурного значення, і навіть зазначає, що «Необхідно запровадити мораторій на будь-які демонтажі монументів до закінчення воєнного стану, а руйнування пам'яток прирівняти до мародерства».

---

⁷³ Ільницький В. Фальсифікація радянських втрат у Карпатському краї 1940-х рр. через увічнення пам'яті загиблих / В. Ільницький // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - 2015. - Вип. Спец.вип.2. - С. 414-464.

Рис. 2.2 - Вічний вогонь у Дрогобичі

Варто також зазначити, що рішення про демонтаж було прийнято ще у 2021-му році на основі консультацій з громадськістю⁷⁴ Дрогобицької міської ради. Основна мотивація звернень громадян, що виступали за знесення пам'ятки - уособлення нею знищення тих, хто боровся за Незалежну Україну.

Фактично, звернення Дмитра Соловйова не враховувало історичний, ідеологічний контекст в якому було створено пам'ятку, а також актуальність її в сучасному українському місті. Також, звернення не враховувало думку громади, через яку і відбулось знесення. Натомість, автор позиціонує Дрогобицьку міську раду, як «вандалів», «консервативних популістів» і стверджує, що пам'ятник необхідно було меморіалізувати, а не нищити.

Які мотивації автора у цьому висловлюванні, опублікованому на платформі, яка має аудиторію зі 106 тис. людей? Проілюструвати красу пам'ятника? Заохотити

---

⁷⁴Консультація з громадськістю щодо можливого демонтажу меморіалу слави «Кладовище радянських воїнів» («Вічний вогонь») та майбутнього облаштування даної території, 2021, [Електронний ресурс] – [консультацій з громадськістю](#)

українців детальніше досліджувати історію? Чи відокремити естетичну і авторську складову монументу і для їхнього захисту нівелювати ідеологічну тяглість спадщини? На мою думку, така форма комунікації може бути визначена, як вже попередньо окреслені «свідома містифікація» і «вербування». Вони у даному випадку підважують апропріацію радянської архітектурної спадщини, як української, при цьому зберігають колонізаторські радянські наративи, з якими спадщина була створена.

Розглядаючи концепцію космополітичної пам'яті, я писала про те, що ідентичність деконтекстуалізується, а історія і важливість спадщини стає дедалі більш універсальна.⁷⁵ Через це рамки самоідентифікації і сприйняття інформації у пересічного користувача соцмереж можуть розмиватися. Без критичного і детального аналізу інформації, людина може сприймати нав'язані наративи, як у випадку аудиторії *Ukrainian Modernism*. Таким чином, через підміну понять і неповноцінне подання інформації, людина може приймати тоталітарні наративи, навіть не усвідомлюючи цього.

---

⁷⁵ Levy, Daniel and Nathan Sznajder 2002 'Memory unbound: The Holocaust and the formation of cosmopolitan memory', *European Journal of Social Theory* 5(1): 87–106

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ:

Сучасні підходи до переосмислення тоталітарної архітектурної спадщини

3.1 Потреба в переосмисленні радянської архітектурної спадщини

Цей розділ роботи присвячений аналізу реінтерпретації конкретного прикладу тоталітарної спадщини в українському місті. У ньому я використовую свої гіпотези і знахідки про взаємодію публічного дискурсу і роботу зі спадщиною. На прикладі цього кейсу я розкриваю перспективи і можливості осмислення радянської тоталітарної архітектурної спадщини в Україні.

Експоцентр або колишній ВДНГ у Києві - це державна виставкова установа, створена за проектом архітекторів Бориса Жежеріна, Віталія Орехова, І. Мезенцева, Анатолія Станіславського, Д. Баталова, інженера С. Малкіна.⁷⁶ Офіційне відкриття відбулось 6 липня 1958 року. На чотири роки раніше також відкрилася Виставка народного господарства у Москві і також аналогічні виставки були створені в Казахстані, Литві, Рязані, Барнаулі і Костромі. Основна задекларована мета виставок - «відображення досягнень соціалістичного сільського господарства» в рамках постанови «Про організацію Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві».⁷⁷ Зараз Експоцентр у Києві - це майже дві сотні споруд, у тому числі, пам'ятки архітектури та містобудування, фонтани, оранжереї, лісопаркова зона і навіть водонапірна башта.

---

⁷⁶ Ігор Однопозов, «Колишня виставка»

⁷⁷ Выставочные ансамбли СССР. 1920—1930-е годы: материалы и документы / Отв. ред. В. П. Толстой. — М.: Галарт, 2006. — 468 с.

Рис. 3.1 – Експоцентр (головний павільйон), Київ

Посилаючись на попередні дослідження Хьокенберга⁷⁸ і Ворда⁷⁹, я охарактеризувала фактори, за якими тоталітарну архітектуру можна вважати такою. До таких факторів відноситься інтенція автора і онтологічне значення, вкладене у створення будівлі; історичний контекст і символічне значення будівлі; функціонал, який передбачений забудовою. Експоцентр в Києві - це радянська тоталітарна архітектурна спадщина. Виставкові комплекси демонстрували не лише економічні успіхи СРСР, але і його архітектурну й політичну міць. Також важливо зазначити, що фактор існування і створення ВДНГ на різних територіях Радянського Союзу можливо розглянути як маркування території колонізаторською культурою. Відповідно, ВДНГ може слугувати також прикладом нематеріальної спадщини, пам'яті про культурне підкорення, хоча не є офіційно визнаним прикладом такої спадщини.

---

⁷⁸Хьокенберг Х. Architecture As Propaganda in Twentieth-Century Totalitarian regimes // Edizioni Polistampa 2018, с. 50-80

⁷⁹Ворд Т. Totalitarianism, Architecture and Conscience // Journal of Architectural Education// 1970, 24:4, с. 35-49

Окрім символічного значення самої забудови ВДНГ є інший не менш важливий фактор - павільйони Експоцентру оздоблені радянською символікою. Гендиректор Євген Мушкін прокоментував цей факт у інтерв'ю для РБК Україна:

«Ми у 2016 році звернулися до Інституту національної пам'яті з питанням, що робити з радянською символікою. Ми отримали відповідь, що "Експоцентр України" підпадає під винятки, які передбачені законом. Є місця, де відбувається меморіалізація історії.

Коли до влади в Україні прийшли комуністи, вони зносили пам'ятки, змінювали назви вулиць і встановлювали інструменти монументальної пропаганди. Тобто вони переосмислювали те, що було створено до них для того, щоб промивати людям мізки.

Коли створювали ВДНГ, він був саме як інструмент монументальної пропаганди для того, щоб впливати на людей. Питання в тому, чи маємо ми як нація залишити десь всю цю символіку для того, щоб розповідати людям історію, щоб вона потім не повторилася.»⁸⁰

Рис. 3.2 - Радянська символіка на фасадах споруд ВДНГ

⁸⁰ Гаюк Ю. Гендиректор ВДНГ Євген Мушкін: Символіку СРСР потрібно залишити, щоб історія не повторювалася // РБК - Україна, 2024, [Електронний ресурс] – <https://www.rbc.ua/rus/styler/gendirektor-vdng-evgen-mushkin-simvoliku-1712930650.html>

Відтак із початком повномасштабного вторгнення в Росії в Україну, радянський травматичний досвід реактулізувався і питання збереження спадщини стало переосмислюватись. Тим не менш, дотепер, позиція керівництва Експоцентру залишається незмінною. Експоцентр втілює можливості для переосмислення радянської спадщини саме з перспективи меморіалізації пам'яті і використання наявного архітектурного простору і символіки для популяризації освіти про тоталітарне радянське минуле.

"Ми переосмислюємо будівлі, наповнюємо їх новим змістом", -поділився Мушкін в інтерв'ю з Українською Правдою. Експоцентр служить платформою для проведення фестивалів, як "Зимова країна", "Літо на ВДНГ" і книжкового фестивалю "Книжкова країна". В інтерв'ю Мушкін поділився, що окрім масштабних фестивалів за 2023-й рік на території Експоцентру було проведено більше 2500 подій.

У 2017-му році в медійному просторі також поширилась новина про створення на території Експоцентру «Музею монументальної пропаганди.» Його відкриття мало бути присвячене 100-річчю Жовтневого перевороту. Пам'ятник Щорсу мав стати першим експонатом виставки.⁸¹ Тим не менш, проект виставки так і не було реалізовано, хоча визначення його актуальності і необхідності в медійному просторі було артикульовано і підтримане такими ресурсами, як Радіо Свобода, Українська Правда.

У інтерв'ю з медіа «ТиКиїв» Євген Мушкін зазначив, що музей все ж буде створено, але після закінчення повномасштабної війни в Україні. *«Музей покликаний розповісти правдиву історію того, що відбувалося в Україні протягом 72-ох років*

---

⁸¹Київський пам'ятник Щорсу стане першим експонатом Музею монументальної пропаганди СРСР. // Лівий берег // 7 листопада 2017. [Електронний ресурс] – <https://ukr.lb.ua/>

минулого сторіччя. Наглядно продемонструвати, як комуністичний режим знищував українськість та яким чином нав'язувалися радянські колоніальні наративи.»⁸²

Тимчасове рішення, введене для осмислення простору колишнього ВДНГ, - створення QR-кодів біля кожного павільйону Експоцентру. За ними кожен охочий зможе перейти і прочитати, що було в тому чи іншому павільйоні раніше, чому він має саме такий вигляд, і чому на ньому розміщені ті чи інші символи.

Вплив радянської тоталітарної культури залишив відбиток на самоідентифікації українців 21-го століття. Великою мірою він досі залишається в українських реаліях і свідомостях. Цей відбиток є частково усвідомленим, як травматична і «тяжка спадщина» і свідченням тому є осмислення травматичності через поодинокі культурні установи, які працюють з радянською спадщиною. Окрім вищенаведеного прикладу Експоцентру, в Україні є декілька інших культурних платформ, які висвітлюють проблематику радянського минулого: колекція радянського монументального мистецтва в музеї Територія Терору⁸³; музей Совецької окупації України⁸⁴; музей пропаганди СРСР у Шепетівці⁸⁵; парк тоталітарного періоду в Путивлі⁸⁶; Музей пам'ятників соцреалізму в етно комплексі «Фрумушика-Нова»⁸⁷.

---

⁸² Добринін Н. Київ, що тримається: Євген Мушкін: «Музей монументальної пропаганди має з'явитися після війни» // Медіа ТиКиїв, 2024, [Електронний ресурс] – <https://tykyiv.com/news/kiyiv-shcho-trimaietsia-ievgen-mushkin-muzei-monumentalnoyi-propagandi-maie-ziavitisia-pislia-viini/>

⁸³ Сайт музею Територія Терору [Електронний ресурс] – <https://museumterror.com/exposition/колекція-радянського-монументальног/>

⁸⁴ Facebook сторінка Музею совєцької окупації України [Електронний ресурс]- https://www.facebook.com/p/Музей-советської-окупації-України-100054359238080/?pairv=0&eav=Afa0ux90BsJ_jnsU-nPTg2U5H2ccirhf46Ki_113CIZd3VUayn9VkfsOMybZQypO6pc&_rdr

⁸⁵ Васильчук В. Музей пропаганди у Шепетівці // Медіа Суспільне, 2021, [Електронний ресурс] - Музей пропаганди у Шепетівці: про що розповідають екскурсоводи

⁸⁶ Сайт музею Парк тоталітарного періоду [Електронний ресурс] – Музей "Парк тоталітарного періоду"

⁸⁷ 5 ПАРКІВ РАДЯНСЬКОЇ СКУЛЬПТУРИ, ЯКІ ВАРТО ВІДВІДАТИ, 2010 [Електронний ресурс] – 5 парків радянської скульптури, які варто відвідати

Експоцентр у Києві як комплекс будівель і як спадщина має тяглість для жителів міста і для інших українців. Публічний дискурс про Експоцентр поширюється і на теми заходів, які регулярно проводяться на території, і на теми архітектурної цінності простору. До прикладу, медіа ТиКиїв у 2023-му році опублікували дослідження про ВДНГ, який не збудували.⁸⁸ У статті продемонстровані нереалізовані проекти будівель, де присутні незвичні модерністські форми, як летюча тарілка і будівля, що формою подібна на кристал. Автор наголошує, що такі експериментальні форми не співпадали з символічною інтенцією, очікуваної від тоталітарної радянської влади і відповідно не пройшли тоталітарний стилістичний фільтр.

Історія Експоцентру у Києві, а також актуалізація радянської спадщини як травматичної через медіуми культурних установ доводить, що потреба у переосмисленні радянської спадщини все ж існує. Проте, як вже і зазначалось у роботі, позбавлення певних будівель радянської символіки або ж їхнє руйнування - це те, що можна назвати першим етапом в осмисленні складної спадщини.

Аналізуючи інші альтернативні досвіди переосмислення тоталітарної архітектурної спадщини можна передбачити дилеми, які можуть виникнути надалі у цьому процесі. Зокрема, я хочу знову звернутися до прикладу Нюрнберга і переосмислення нацистської спадщини через медіуми освіти і мистецтва. У Нюрнберзі потреба в переосмисленні цього місця пам'яті була втілена у створенні організації *Geschichte für Alle* (Історія для всіх), яка була заснована студентами історичного університету в середині 1980-х років. Організація створювала освітні ресурси, що стосувалися проблематики, зокрема публікації та екскурсії.⁸⁹ У 1980-ті Нюрнберг ставав все відкритішим до арт інсталяцій, які відкривали можливості для

---

⁸⁸ Панченко О. ВДНГ, яке не збудували. Летюча тарілка та велетенський кристал // 2023, [Електронний ресурс] - <https://tykyiv.com/vulici/vdng-i-ake-ne-zbuduvali-unikalni-proiekti/>

⁸⁹ Макдональд III. *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond* // 2008, с. 103

переосмислення спадщини у сфері мистецтва. Проте, як уже згадувалось у розділі 1.3, у сприйнятті цієї спадщини Німеччина пройшла через багато етапів, зокрема, через етап, який Гарольд Маркус називає «міфом віктимізації»⁹⁰, через який нацистські наративи у дискурсі поставали як «сторонні». Німці в рамках цього наративу були «ошукані» нацистською владою. Такий спосіб сприйняття нацистської спадщини став рушійною силою процесів переосмислення і меморіалізації матеріальної і нематеріальної спадщини і саме таким чином трактувався на буклетах присвяченим складній спадщині Нюрнберга. Реалії великою мірою відрізнялися від цього наративу, тим не менш саме у такий спосіб на початках проходив процес переосмислення тоталітарної спадщини у Німеччині.

Аналізуючи кейс Нюрнберга і форми комунікації, що супроводжували процес переосмислення, я прийшла до доволі важливої, на мою думку, дилеми. Я вважаю, що те, що можна прослідкувати у наративі «міфу віктимізації» - це інша, проте не менш важлива форма владної комунікації, форми пропаганди, яка може бути мотивована різними цілями. В свою чергу, форми, що мотивують людину до переосмислення спадщини мають бути прозорими і правдивими, адже інакше цей процес не можна назвати переосмисленням, а лише заміщенням насаджених наративів. Адже такі форми, як у випадку Нюрнберга - буклети, а у випадку Експоцентру в Києві - QR коди - це тексти, які подаються публіці у формі правдивої інформації, яка має мати освітній характер. У такому разі переосмислення на індивідуальному рівні може відбуватися через призму самоідентифікації.

Ще один важливий фактор відділяє процес переосмислення тоталітарної спадщини в Україні від випадку Нюрнберга. Радянський режим ніколи не переживав досвіду засудження або на офіційному рівні визнання як тоталітарного. Інакшими словами, в Радянському союзі не відбулося Нюрнберзького процесу, який

---

⁹⁰ Маркюз Х. Legacies of Dachau: The Uses and Abuses of a Concentration Camp, 1933–2001, // Cambridge: Cambridge University Press // 2001

би засуджував політику режиму або злочини, скоєні у процесі колонізації Радянських Республік, як наприклад Голодомор в Україні 1932-1933-х років.⁹¹

Тож, у цьому контексті постає ще більше питань і дилем, ніж у випадку Нюрнберга. Чому ми можемо вважати конкретні приклади радянської спадщини тоталітарними? За якими критеріями і хто саме має надавати цю оцінку? Чи правильним є шлях переосмислення цієї спадщини на базі культурних установ або через форми мистецтва? Ці питання неодноразово поставали у моєму дослідженні і були розкриті у певних гіпотезах. Реалії 2024-го року демонструють, що думка однієї людини не може змінити усе, але може дати початок чомусь. До прикладу, обговорень цих питань.

На мою думку, процесу переосмисленню спадщини має передувати детальний аналіз, на який опиратиметься запропонований наратив переосмислення. Іншими словами, перед створенням Музею монументальної пропаганди необхідно провести оцінку усіх «гравців» і «сторін»; проаналізувати, який саме вплив був здійснений і на кого; ким є люди, які відвідуватимуть цей музей. Це дозволить не продовжувати наратив пропаганди, а може спровокувати процес рефлексії серед людей, що споживатимуть інформацію про тоталітарну спадщину.

3.2 Можливості трансформації архітектури у просторі міста

Важливо також зазначити, що мої попередні тези і гіпотези висувались у контексті роботи зі спадщиною. Тим не менш, говорячи про приклади архітектури неможливо ігнорувати аспекти містобудування і урбаністики. Зокрема у зв'язку з тим, що саме на ці поняття великою мірою спирались процеси радянської перебудови українських міст. Про це детальніше згадувалось у розділі 1.3

---

⁹¹James E. Mace (22 серпня 1986). Secret Of Ukrainian Genocide Must Not Be Forgotten Tragedy. The Vindicator. The Los Angeles Times. с. 8, 9

Дженні Сйохольм вводить такі поняття як heritagisation, de-heritagization і re-heritagization.⁹² Вони стосуються нових процесів успадкування, які відбуваються як реакція або результат змін у містоплануванні або переосмисленні спадщини. Хоча приклади, які наводить авторка не стосуються безпосередньо тоталітарної спадщини, вони описують процеси переоцінки і перевикористання архітектурної спадщини. Один із багатьох наведених прикладів - старе пожежне депо, яке було побудоване в 1909 році за проектом архітектора Густава Вікмана. Зараз ця будівля функціонує як офісна будівля. Такі процеси авторка пов'язує із процесом «development-led conservation», який визначається розвитком і оновленням інфраструктури міста як основним фактором у прийнятті рішень про збереження. Тож, у деяких випадках те, що могло попередньо вважатись спадщиною може переоцінюватись у контексті сучасного суспільства, що постійно розвивається.

Перебудова і розвиток є великою частиною динамічного життя сучасного міста. І рамки мого дослідження не обмежуються лише досвідом Експоцентру. Його натхненням і однією із інтенцій є пошук підходів, завдяки яким можливо переосмислювати різноманітну тоталітарну архітектурну радянську спадщину в Україні. Рамки тоталітарності у даному контексті є дещо розмитими, адже як зазначалось раніше, тоталітарність не може бути визначеною стильовими рамками, а є продуктом інтенції автора споруди, а також вимог до функціональності будівлі в рамках тоталітарної ідеології. У цьому контексті припустити, що умістити приклади такої спадщини в рамках культурних установ просто не можливо. Натомість саме у сфері архітектурної спадщини контекст міста є дуже важливим, адже до прикладу знесення будівель може бути проблемним або ж і нераціональним.

---

⁹² Jennie Sjöholm, Heritagisation, re-heritagization and de-heritagization of built environments: The urban transformation of Kiruna, Sweden, Luleå University of Technology, Graphic Production 2016. P. 5

Хоча у своєму дослідженні, Сйохольм ілюструє чимало «успішних» прикладів де-герітагізації та перевикористання будівель, у роботі із травматичною спадщиною існують також ілюстрації, що доводять необхідність дотримання обережності. Так, Ана Гегльєлмучі і Лучіана Рібейро у дослідженні перевикористання колишньої в'язниці у Пунта-Карретас як торгового центру доводять проблемність такого способу переосмислення. Цей випадок вони окреслюють як «місце забуття», яке стирає цінність пам'ятки і безпосередньо пам'ять про травматичність будівлі.⁹³

На мою думку, концепція перевикористання архітектурної спадщини може бути альтернативним рішенням у роботі із «складною» спадщиною у містах України. Я вже попередньо розглянула можливості у роботі зі спадщиною у рамках культурних і освітніх інституцій і досі переконана, що особлива увага має бути приділена переосмисленню радянської спадщини саме на основі цих платформ. Проте майже неможливо помістити усі приклади такої спадщини до музею, в особливості в рамках тоталітарної архітектурної спадщини, до якої може бути віднесено багато будівель в Україні.

В рамках українських реалій, коли на території країни іде війна, архітектура - це та матеріальна спадщина, що може бути збережена, може бути зруйнована і може бути змінена. Все це може відбуватися згідно рішень українців, а може відбуватися і без них. Будівлі, у тому числі приклади архітектурної спадщини, визнаної чи травматичної, руйнуються щодня.

Якщо такі ушкодження або руйнування трапляються, чи потрібно відбудувувати і відновлювати спадщину? Якщо так, чи має бути достеменно збережений функціонал і зовнішній вигляд спадщини? На ці питання я поки що не маю відповіді. Проте, контекст наведений у цьому абзаці, ілюструє постійні зміни, що відбуваються у житті міста. І у певних випадках, повністю зберегти матеріальну

---

⁹³ Guglielmucci, A., & Scaraffuni Ribeiro, L. (2016). Site of Memory and Site of Forgetting: The Repurposing of the Punta Carretas Prison. *Latin American Perspectives*, 43(5), 131-144.

спадщину буває просто неможливо. Тож, я бачу великий сенс у широкому погляді на можливості будівель. Я думаю, що сучасне українське суспільство має рухатись шляхом розуміння своєї ідентичності і своєї спадщини. Я думаю, що українці мають силу визначити, яким саме чином виглядатимуть міста теперішнього і майбутнього, якщо будуть достеменно розуміти своє і нав'язане минуле.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження публічного дискурсу про тоталітарну радянську архітектурну спадщину мені вдалось підтвердити гіпотези, що сформувалися ще на початку дослідження, а також зробити декілька нових відкриттів. У трьох розділах цієї роботи я поступово шукала відповіді на запитання, яке було одним із основних у дослідженні: Які є можливості і підводні камені у процесах переосмислення і реінтерпретації радянської тоталітарної архітектурної спадщини в Україні?

Для пошуку відповіді на це та інші мої дослідницькі питання я провела багатопрофільне дослідження, яке відповідно до моїх емпіричних спостережень глибоко розкрили тему. У першу чергу, працюючи з джерелами, я визначила термінологію, в рамках якої мною розглядалась культурна спадщина. Я обрала дефініцію, згідно з якої культурна спадщина - це процес, визначення цінності якого невід'ємно пов'язане із соціумом. В означенні спадщини я також дійшла висновку, що цінність спадщини може визначатися не лише «операторами спадщини», а і іншими людьми, для яких спадщина має цінність (тими, хто її пам'ятає). На основі цих тверджень я зробила висновок про те, що проблематика довкола визнання і збереження спадщини може визначатися публічним дискурсом.

Дослідивши праці дослідників публічного дискурсу, я визначила які його особливості можуть впливати на «ставлення» когось до чогось. Я визначила публічний дискурс, як медіум, у якому зацікавлені сторони можуть здійснювати вплив на рішення, пов'язані із роботою зі спадщиною. Я визначила у який спосіб публічний дискурс може передавати тяглість і актуальність у певній темі. Крім цього, я виявила, що публічний дискурс також може слугувати формою маніпуляції публічною думкою через методи «вербування» і «свідомої містифікації». У дослідженні я також описала значення ідентичності, а також феномен «пострадянськості» як фактори, які можуть впливати на публічний дискурс. У роботі я стверджую, що пристосування культури до колонізаторських структур,

норм і міфологій призводить до неможливості відрізнити ці структури від докорінно «своїх.»

Крім цього, досліджуючи саме специфіки тоталітарної спадщини, я не могла ігнорувати зв'язок між тоталітарним впливом на людську ідентичність і описала зв'язок між ідеологічним впливом тоталітарних режимів і засобами комунікації, які такі режими використовують для змін у ході дискурсу. Прикладом такої комунікації може слугувати пропаганда. У аналізі публічного дискурсу я звузила рамки дослідження до медіа, і у наведеному прикладі аналізувала сторінку в соціальних медіа - *Ukrainian Modernism*.

У роботі я зазначаю, що певні наративи можуть провокувати естетизацію і як результат нормалізацію і апропріацію тоталітарних наративів в українському суспільстві через призму необхідності збереження архітектурної спадщини як «своїї». Через конкретні публікації і повідомлення я проілюструвала, чому саме автор використовує «свідому містифікацію» і «вербування» для відокремлення ідеологічного значення прикладів спадщини від естетичних категорій її сприйняття. Я стверджую, що у контексті космополітичної пам'яті ідентичність деконтекстуалізується, а історія і важливість спадщини стає дедалі більш універсальна. Через це рамки самоідентифікації і сприйняття інформації у пересічного користувача соцмереж можуть розмиватися. Без критичного і детального аналізу інформації, людина може приймати нав'язані наративи, як у випадку аудиторії *Ukrainian Modernism*. Таким чином, через підміну понять і неповноцінне подання інформації, людина може приймати тоталітарні наративи, навіть не усвідомлюючи цього.

Окрім аналізу публічного дискурсу, я також окреслила для цієї роботи поняття тоталітарності, пояснила чому деякі приклади радянської архітектурної спадщини можуть розглядатися як тоталітарна і травматична. Зокрема, я довела у першу чергу, що архітектура може втілювати наративи ідеології. Проте, на

прикладом проілюструвала, чому конкретну спадщину можна вважати тоталітарною, а певну - ні. Зокрема, я окреслила, що тоталітарна архітектура не є стилістичним напрямком, а визначається завдяки онтологічному сенсу і символізму, закладеному у її створення. Також, посилаючись на Ворда окреслила парадигму того, що тоталітарна архітектура - це та, яка домінує над людьми, які її використовують; може бути створена лише архітектором, який бажає домінувати. Переводячи ці поняття на приклади радянської архітектури, я аргументувала, чому сталінський режим можна вважати тоталітарним, і яким чином нарративи цього режиму були втілені в архітектурі. Ідеологічні вимоги, які мав сталінський тоталітарний режим вимагали відповідно створення символічних об'єктів, що підкреслювали в могутність і силу влади серед радянського населення.

Я окреслила поняття «складної спадщини», посилаючись на Шерон Макдоналд. У першому розділі роботи я аналізувала, чи можливо визначити радянську тоталітарну спадщину, як складну. Я наводила аргументи на користь того, що радянська тоталітарна архітектурна спадщина може бути класифікована, як складна тим, що характер взаємодії Союзу з Україною був колонізаторським. Як результат, радянська архітектурна спадщина може бути розглянута як травматична, адже слугує втіленням пам'яті про культурну експансію і травматичні події, що супроводжували процес «навернення» української нації, як Голодомор.

Посилаючись на Макдональд я також провела порівняльний аналіз процесів переосмислення складної спадщини Нюрнбергу і процесів переосмислення радянської тоталітарної спадщини в Україні. Я вивела три етапи переосмислення складної спадщини, які вже відбулися в Німеччині.

Я проаналізувала приклад тоталітарної архітектурної радянської спадщини в Україні - Експоцентр. Я пояснила, чому цей комплекс можна охарактеризувати як тоталітарну спадщину. Аналізуючи публічний дискурс про Експоцентр і також історичний контекст, я змогла дійти висновку про те, що у роботі з тоталітарною

радянською спадщиною Україна знаходиться на першому етапі - очищення від травматичної символіки. Я також виявила актуальність процесу переосмислення Експоцентру, проаналізувавши медіа публікації про нього і інтерв'ю гендиректора Експоцентру. Водночас, я виявила специфіки уповноваженого дискурсу про радянську спадщину в Україні. Я віднайшла деякі невідповідності у Законах *Про захист культурної спадщини в Україні, Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки*. Проблематика невідповідностей зокрема була проілюстрована мною у розгляді кейсу Експоцентру, адже фактично радянська пропагандистська символіка не може бути усунутою з комплексу, попри свою травматичну природу саме через те, що є винятком із закону.

Кейс Експоцентру ілюструє саме можливості для переосмислення тоталітарної архітектурної спадщини. Візія переосмислення полягає в освіті про природу такої спадщини. Таке переосмислення можливо в рамках культурних установ. Зокрема, на базі Експоцентру планується відкриття «Музею монументальної пропаганди.»

Як альтернативу, я розглянула не лише спосіб переосмислення в рамках сфери освіти чи культури. Я зазначила, що певні приклади тоталітарної архітектурної спадщини у сучасних українських місцях не мають актуальності чи функціональності. Я запропонувала концепції re-heritagization і de-heritagisation, як можливості погляду на «неактуальну» спадщину. Суть концепції полягає у перевикористанні такої архітектури і як результат, зміни функціонального або онтологічного значення будівлі.

На мою думку, моя робота є актуальною і водночас, є лише зернинкою у тяжкому і довгому процесі переосмислення тоталітарної радянської спадщини, якою пронизані українські міста. Проте я вірю у важливість цього процесу і маю надію на те, що зернинка проросте, а дискурс про таку спадщину ставатиме дедалі більш

активним. Адже лише завдяки цьому, радянське минуле може залишитись у минулому і Україна може продовжувати свій рух і розвиток у вільне майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Статті / розділи в книгах:

1. Harrison R. What is heritage // Understanding the politics of heritage // Manchester University Press, 2010
2. McDonald S. Difficult heritage: Negotiating the Nazi past in Nuremberg and beyond // Routledge, 2010
3. Smith L. Usage of heritage // Routledge, 2006
4. Pendlebury J. Conservation Values, the Authorised Heritage Discourse and the Conservation-Planning Assemblage // International Journal of Heritage Studies // 2013, 19, no. 7
5. Althusser L. On Ideology // United Kingdom: Verso Books, 2020
6. Вігартія Хазанова / Радянська архітектура перших років Жовтня. 1917 - 1925 рр. / Наука, 1970 рр
7. Хан-Магомедов С. О. Архітектура радянського авангарду : Книга перша // Майстри і напрямки — Москва, 1996
8. Національний університет «Львівська політехніка»/ «Передумови стилістики тоталітаризму в творах львівської архітектурної школи в ХХ ст.» Ракочий Я.В., 2010
9. Інструкція зі складання проектів та кошторисів з промислового та житлово-цивільного будівництва. Постанова Ради Міністрів СРСР N 486 від 26 січня 1952
10. Hökerberg H. Architecture As Propaganda in Twentieth-Century Totalitarian regimes // Edizioni Polistampa 2018
11. Word T. Totalitarianism, Architecture and Conscience // Journal of Architectural Education // 1970, 24:4
12. Doordan, Dennis P.. Twentieth-century architecture // New York: H.N. Abrams. // 2002
13. Harrison R. Heritage. Critical Approaches // Norwegian Archaeological Review // 2016, 49:1
14. Glaeser A. Divided in Unity: Identity, Germany, and the Berlin Police // University of Chicago Press, 2000
15. Moeller F. Psychiatric Aspects of Impulsivity // The American journal of psychiatry // 2001

16. Rüsen J. *History: Narration, Interpretation, Orientation* // United Kingdom: Berghahn Books, 2005
17. Каппелер А. *Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад* // Львів: Вид-во Українського Католицького Ун-ту, 2005
18. Хан С. *Імперія: Дуже короткий вступ*. 2002.
19. Osterhammel J. *Preface to Colonialism: a theoretical overview*.// Markus Weiner Publishers, 2005
20. Маркусь В. *Українська Советська Соціалістична Республіка* // Т. 9. — С. 3389
21. Geertz C. *The Interpretation Of Cultures* // United Kingdom: Basic Books, 1973
22. Howarth D.. *Discourse* // United Kingdom: McGraw-Hill Education, 2000
23. Кулик В. *Дискурс українських медій: ідентичність, ідеології, владні стосунки* // Ukraine: Критика, 2010
24. Frudernik, M. *Genres, text types, or discourse modes? Narrative modalities and generic categorization*, *Style* 34 (1) // 2000, p. 274-292.
25. Ibañez, Jorge L. *The concept of indetity* // у вид.: Durán-Cohan, Mercedes F.; Gómez-Moriana, Antonio (ред.), *National Identities and Sociopolitical Changes in Latin America* // New York, London: Routledge, 2001
26. Halliday M. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning* // London: Edward Arnold, 1978
27. Міллер Д. *Енциклопедія політичної думки* // Київ: Дух і літера, (ред.) 2000
28. Peter K. *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization 1917–1929* // Cambridge University Press, 1985
29. Thompson, JB. *Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication* // Stanford: Stanford University Press, 1990
30. Johnstone, B. *Discourse Analysis* // Malden: Blackwell, 2002
31. van Dijk. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*, London, Thousand Oaks: Sage, 1998
32. Levy, D. and Sznajder N. 'Memory unbound: The Holocaust and the formation of cosmopolitan memory' // *European Journal of Social Theory* 5(1), 2002
33. Featherstone, Mike. *Consumer Culture and Postmodernism* // United Kingdom: SAGE Publications, 2007 с. 64
34. Mandel, E. *Late Capitalism* // United Kingdom: Verso, 1978.
35. Jameson, F. *Postmodernism, Or, The Cultural Logic of Late Capitalism* // United Kingdom: Duke University Press, 1991, с. 112

36. Kirshenblatt-Gimblett, B. *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage* // United Kingdom: University of California Press, 1998,
37. Thompson. *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media* // Stanford: Stanford University Press, 1995
38. Bourdieu, P. *Language and Symbolic Power* // Cambridge: Harvard University Press, 1991
39. McCullagh, C. *Media Power: A Sociological Introduction* // New York: Palgrave, 2002
40. Prizel I. *National Identity and Foreign Policy // Nationalism and Leadership in Poland, Russia, and Ukraine* // Cambridge: Cambridge University Press, 1998
41. Настільна книга атеїста, розділ «Марксистський атеїзм»
42. Іонін Л.Г. *Соціологія культури: шлях у нове тисячоліття* // М.: Логос, 2000
43. James E. Mace *Secret Of Ukrainian Genocide Must Not Be Forgotten Tragedy. The Vindicator* // The Los Angeles Times, 1986
44. Sjöholm J. *Heritagisation, re-heritagization and de-heritagization of built environments: The urban transformation of Kiruna, Sweden*, Lulea University of Technology, Graphic Production 2016.
45. Guglielmucci, A., & Scaraffuni Ribeiro, L. *Site of Memory and Site of Forgetting: The Repurposing of the Punta Carretas Prison. Latin American Perspectives* // 2016, с. 131-144.
46. Маркюз Х. *Legacies of Dachau: The Uses and Abuses of a Concentration Camp 1933–2001*, // Cambridge: Cambridge University Press // 2001
47. Ільницький В. Фальсифікація радянських втрат у Карпатському краї 1940-х рр. через увічнення пам'яті загиблих / В. Ільницький // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - 2015. - Вип. Спец.вип.2
48. Однопозов І. *Колишня виставка* // Київ, 2014
49. Галарт М. *Виставкові ансамблі СРСР. 1920—1930 роки: матеріали та документи*, 2006
50. Бевз М. *Архітектура Львова* // Центр Європи, Львів, 2008

Ресурси мережі Інтернет:

51. Кравченко В. *Fighting Soviet Myths: The Ukrainian Experience.* // Harvard Ukrainian Studies. [Електронний ресурс] –

- <https://www.husj.harvard.edu/articles/fighting-soviet-myths-the-ukrainian-experience>.
52. Стефашко Є. Значення культурної спадщини: вчора – сьогодні – завтра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reherit.org.ua/znachennya-kulturnoyi-spadshhyny-vchora-sogodni-zavtra/>
  53. Грицак Я. Війна й новий суспільний договір // 2023 [Електронний ресурс] – <https://suspilne.media/culture/455229-vijna-j-novij-suspilnij-dogovir-esej-istorika-aroslava-gricaka/>
  54. Сайт платформи ReHerit // [Електронний ресурс] – <https://reherit.org.ua/operatoriy/?filter-search=&type%5B%5D=274>
  55. Стратегія розвитку культури // [Електронний ресурс]
  56. Закон України Про охорону культурної спадщини Закон України від 08.06.2000 № 1805-III
  57. Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки
  58. «ТРИВАЄ ЗБІР ПІДПИСІВ.» Електронні петиції - Офіційне інтернет-представництво Президента України. [Електронний ресурс] – <https://petition.president.gov.ua/>.
  59. Перов Д.. «Сервіс Електронних Петицій. Київська Міська Рада.» Kyiv city council, 2023. [Електронний ресурс] – <https://petition.kyivcity.gov.ua/>.
  60. Кудряшова В. Дмитро Перов Хочє Очолити Департамент КМДА. Запитали Про Захист Пам'яток, Петицію, Розмови з Кличком. // The Village Україна, 2023 [Електронний ресурс] – <https://www.village.com.ua/village/city/city-interview/342185-aktivist-dmitro-perov-hoche-ocholiti-departament-kmda-zapitali-pro-zahist-pam-yatok-petitsiyu-y-rozmovi>.
  61. Сайт платформи Мапа Реновації [Електронний ресурс] – https://www.facebook.com/renovation.map/?locale=ru_RU
  62. ICOMOS, 1964-1984. N.p.: ICOMOS, 1984.
  63. Centre, UNESCO World Heritage. «The World Heritage Convention.» UNESCO World Heritage Centre
  64. Сторінка Ukrainian Modernism в соцмережі Instagram // [Електронний ресурс] – <https://www.instagram.com/ukrainianmodernism/>
  65. Інтерв'ю з Дмитром Соловійовим, медіа Жителі Києва, 2021 [Електронний ресурс] – <https://www.zhyteli.org/post/ukrainianmodernism>

66. Консультація з громадськістю щодо можливого демонтажу меморіалу слави «Кладовище радянських воїнів» («Вічний вогонь») та майбутнього облаштування даної території, 2021, [Електронний ресурс]
67. Levy, Daniel and Nathan Sznajder 2002 'Memory unbound: The Holocaust and the formation of cosmopolitan memory', *European Journal of Social Theory* 5(1): 87–106
68. Гаюк Ю. Гендиректор ВДНГ Євген Мушкін: Символіку СРСР потрібно залишити, щоб історія не повторювалася // РБК - Україна, 2024, [Електронний ресурс] – <https://www.rbc.ua/rus/styler/gendirektor-vdng-evgen-mushkin-simvoliku-1712930650.html>
69. Київський пам'ятник Щорсу стане першим експонатом Музею монументальної пропаганди СРСР. // Лівий берег // 7 листопада 2017. [Електронний ресурс] – <https://ukr.lb.ua>
70. Добринін Н. Київ, що тримається: Євген Мушкін: «Музей монументальної пропаганди має з'явитися після війни» // Медіа ТиКиїв, 2024, [Електронний ресурс] – <https://tykyiv.com/news/kiyiv-shcho-trimaietsia-ievgen-mushkin-muzei-monumentalnoyi-propagandi-maie-ziavitisia-pislia-viini/>
71. Сайт музею Територія Терору [Електронний ресурс] – <https://museumterror.com/exposition/колекція-радянського-монументальног/>
72. Facebook сторінка Музею совєцької окупації України [Електронний ресурс]- https://www.facebook.com/p/Музей-советської-окупації-України-100054359238080/?pairv=0&eav=Afa0ux90BsJ_jnsU-nPTg2U5H2ccirhf46Ki_113ClZd3VUayn9VkfsOMybZQypO6pc&_rdr
73. Васильчук В. Музей пропаганди у Шепетівці // Медіа Суспільне, 2021, [Електронний ресурс] - Музей пропаганди у Шепетівці: про що розповідають екскурсоводи
74. Сайт музею Парк тоталітарного періоду [Електронний ресурс] – Музей "Парк тоталітарного періоду"
75. Панченко О. ВДНГ, яке не збудували. Летюча тарілка та велетенський кристал // 2023, [Електронний ресурс] -
76. Сайт Товариства охорони пам'яток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://heritage.lviv.ua/tsinnosti/>

ДОДАТКИ

Інтерв'ю з Андрієм Салюком:

- Я Андрій Салюк - голова товариства охорони пам'яток «Львівська областна організація українського товариства охорони пам'яток історії та культури» але тепер кожна організація загально - національна. Це є громадська пам'ятко - охоронна організація, головна засада, головне мотто, чим ми керуємось - це формування відповідальності за збереження культурної спадщини.
- Якщо ми вже говоримо про спадщину, то у Вас можливо є якесь сформоване поняття спадщини? Чим Ви керуетесь, що для Вас спадщина?
- Ну є формальні визначення, зараз їх не хочу називати, бо вони хрестоматійні. Але для мене спадщина є здобутком когось і те, що представляє цінність для хоча б ще однієї особи крім її власника.
- Розкажіть будь ласка трохи більше, чи Ви вирости у Львові?
- Ні, я сам не зі Львова, я сам з Львівської області. Є невеличке місто Новий Розділ, 60 км від Львова. Охороною культурної спадщини займаюся фактично з 1999 го року. На початку у 2000-му році це був створений благодійний фонд збереження історико-архітектурної спадщини Львова, потім я був і є членом різних організацій. Було товариство шанувальників Львова, на даний момент я є дійсним членом національного комітету ікомос, був віце президентом ікомос.
- Коли Ви росли, чи відчували Ви зв'язок з якимись пам'ятниками, пам'ятками, архітектурними спорудами?
- Моє місто, де я народився було засноване в 56-му році, тому якщо ходять про моє місто, то йдеться радше про нематеріальну культурну спадщину, але мій батько родом з сусіднього містечка Розділ. І там є надзвичайно цікаві пам'ятки, тобто там ми теж дітьми бавилися, там є колишній палац Ляц Короцьких і отой Марс, скульптура воїна, яка зараз в Галереї Мистецтв стоїть, вона раніше стояла в місті і ми довкола неї бавилися в лапанки. То мені Возницький сказав, Ви друга особа, яка про це запитала. А Возницький сказав «та я знаю його, бо довкола нього в лапанки грав.» І каже мені: «та я знаю чому ти любиш пам'ятки!» Світлої пам'яті Борис Возницький. Ми з ним були близькі друзі.
- Дякую що поділились. Стосовно пам'яток - загалом цікаво, як Ви сприймаєте їх? Тому що є багато різних поглядів на декоративні пам'ятки, на пам'ятники, є візуальна складова їхнього сприйняття, є складова сприйняття їхнього значення (А: це Ви вже за Рідлем оцінюєте, був такий Алоїз Рідль, то Ви за ним оцінюєте) а стосовно Вашої позиції, як саме Ви їх сприймаєте? Ви думаєте, чи може бути взагалі розділ їхнього сприйняття?
- Дивіться, я оцінюю пам'ятку як посередник між нами і тим, що нам важливо. Тобто якщо нам важлива історія Битви під Берестечком, то артефакти, які там знайдені будуть для нас важливими пам'ятками, але ми вшановуємо не конкретно саме ці речі, а конкретно саме ці події. Ті речі, які є для нас важливими як пам'ятки, вони є для нас посередниками між особами або подіями, які для нас є важливими. І виходячи з цього ми маємо думати як і

чому ми зберігаємо, власне тут наголос певне на тому, як ми зберігаємо ці пам'ятки, тому що в залежності від вшанування певних осіб чи подій ми будемо саме в той спосіб чи інший зберігати ті чи інші пам'ятки. Бо в залежності від цих подій форма збереження цих пам'яток буде інакшою. Але це ми зараз знайдемо на лекцію на 1,5 години про пам'яткознавство.

- Збереження це добре, але що Ви думаєте про руйнування якихось пам'яток? Тому що у нас зараз точковий приклад того, як пам'ятки руйнуються, і не без причини, а як наслідок декомунізації в Україні. Як Ви до цього ставитесь?
- Тут знову ж таки ми говоримо про те, чи той чи інший об'єкт є пам'яткою про конкретну подію чи особу і якщо ці речі нам важливі, для того щоб продемонструвати наше ставлення до тих чи інших подій, відповідно ми маємо їх зберігати, зберігати з наголосом «як?» Тому до пам'яток пов'язаних із процесом декомунізації, ми так само маємо їх оцінювати - з якими саме подіями чи особами ми пов'язуємо ці пам'ятки і на основі цього ми вже визначаємо як саме ми їх будемо зберігати.
- Якраз на основі цього деякий час тому питання архітектурної спадщини було в трошки підвищеному стані, від початку війни. В тому плані, що місцева влада могла приймати рішення стосовно знесення певних пам'ятників і це не було дуже сильно врегульовано. Але зараз, наскільки я знаю почали трохи більше про це говорити. Було зокрема повідомлення від Олександра Ткаченка про знищення пам'яток пов'язаних з імперськими наративами, але все одно брати до уваги можливість внесення їх до музеїв. (А: Імперський, маєте на увазі советського періоду?) Так.
- Ну дивіться, кожен об'єкт потрібно оцінити з точки зору - чи це є пам'ятка, чи не є пам'ятка. Якщо це є пам'ятка, я не бачу проблеми.. Ми не говоримо зараз про об'єкти які внесені чи не внесені до реєстру, тому що реєстр законодавчо фіксує, що це є пам'ятка, але дуже багато об'єктів не внесено до реєстру, часом з абсолютно безглузких причин, хоча вони можуть заслуговувати на статус пам'ятки. Але є інші об'єкти, які можуть бути внесені до реєстру пам'яток, але їм немає сенсу там перебувати, і є об'єкти не було би сенсу вносити до переліку пам'яток.
- Це дуже цікаво, я насправді навіть про це не знала, якщо чесно. Я знала про реєстр пам'яток, але я не знала, що це такий непростий процес з їх внесенням чи винесенням з реєстру.
- У нас до прикладу відбуваються дуже суттєві війни, за це зараз ідуть судові процеси. Про те, що деякі шубравці вирішили подати до суду рішення про внесення як пам'ятки такої пам'ятки науки і техніки, пам'ятки історії, вона є комплексна, називається Миколаївська фортеця, оборонні споруди були створені перед Першою Світовою Війною. Чому ми вносили? Тому, що такі фортифікаційні об'єкти майже ніде не зберіглися, а якщо зберіглися, то значно в меншому об'ємі, тут же це збережений комплекс, надзвичайно цікавий комплекс і його хочуть позбавити статусу пам'ятки люди, які на території хочуть розробляти піщаний кар'єр. Друге - в нас була війна з дуже нехорошими людьми, які видавали себе за пам'яткоохоронців і вони подавали через якісь махінації - ми подавали

об'єкт на внесення до реєстру і вони подавали той самий об'єкт на внесення до реєстру, тільки ми обґрунтовували чому саме цей об'єкт має бути внесений до реєстру пам'яток і показували, які є риси особливості цього об'єкту, для того, щоб його внести до реєстру, а вони зробили документи.. по-перше вони якимось чином.. я не суддя як то кажуть, не можу виносити вирок, але якимось чином вони домовились про те, що наші документи забрали з перегляду, але винесли на розгляд ті, які вони подали, але щоб Ви розуміли, проектна документація на проектне внесення до реєстру пам'яток, вона має довгий опис і в кінці резюме - дана пам'ятка не варта того, щоб вносити до реєстру. Ну, відповідно, її і не внесли. То навіть і такі ми маємо війни.

- А як Ви думаєте, чому це такий проблематичний процес?
- А) Є банальне жлобство і от наприклад по цьому кар'єру, та, вони хочуть розробляти кар'єр і на цьому заробляти гроші, той що об'єкт - ця вілла, яку ми хотіли внести забрали, на цьому місці збудували великий багатоповерховий будинок - знову ж таки, гроші. Б) Це є ідеологічне питання. Ми знаємо, що в Советський період руйнували церкви, починаючи від Михайлівського Золотоверхого і багато-багато інших об'єктів, які можна перелічити. І далі вглибину, що будь-які завойовники старалися руйнувати ті об'єкти спадщини, які підважували їхнє право перебувати тут і розказувати, що вони мають історичну тяглість і таке інше.
- Але от мені було цікаво, якщо пам'ятка якась вноситься чи не вноситься в реєстр, яку взагалі владу має громада в тому, щоб поміняти якась рішення, щоб наприклад пам'ятка не зносились, чи навпаки зносились.
- Формально це реально)
- Добре) Але з Вашого досвіду - таке дуже часто трапляється? Ну у нас є наприклад випадки з Квітами України такі точкові дуже відомі, але якихось менш розкручених випадків я не дуже багато знаю - може Ви знаєте?
- Знаю. Ну, якщо говорити про Київ, є Пейзажна Алея за яку громадскість дуже воювала, є там Будинок Мурашка, Будинок Сікорського, за які громада пробує щось воювати, ну, я так розумію, що Ви менше знаєте Львівську ситуацію, то тут у Львові... (І: знаю Океан) Ну, з Океаном тут трошки інша ситуація, тут громадскість добивалася, щоб відтворили цю мозаїку (М: Але до того, як її знесли громадскість домагалася, щоб її не зносили, просто це не спрацювало.) Але потім пост фактум воно в такий спосіб вилилося. Ну, тут ми поряд зараз біля Цитаделі, я не знаю чи Ви були вже на Цитаделі. Цитадель хотіли забудувати, зараз там є вона одна вежа, зараз перебудовують ще одну вежу (І: Та, що була бібліотекою?) Ні, там бібліотека лишилася, там одна вежа була порожньою, одна десь займав її банк, посунувся, в одній вежі зараз зробили другий готельно-ресторанний комплекс, в другій ніби роблять. Була ідея, ну, але це є реконструкція, ми можемо дискутувати добра чи погана, і мені категорично неприйнятна вона, але є мудрі архітектори, які кажуть що треба пов'язувати старе і нове, що на мою думку є безглуздим. Поміж іншим, між цими вежами хотіли збудувати окремо готельно-ресторанний комплекс у вигляді зовсім іншої багатоповерхової споруди на місці, де був той плац, там де був оцей

Штала 326 - концентраційний табір. Я не знаю чи Ви маєте цю інформацію, що через цей комплекс Цитаделі - це був військовий концтабір - через нього пройшло близько 260 - 280 тис. осіб і загинуло в ньому за даними Нюрбергу здається 148 тис. Людей, тобто є інші концентраційні табори, ну от той самий Майданек і так далі, які в цілому світі стараються вшановувати як місце пам'яті, тут набагато більше загинуло людей і разом з тим тут хтось хотів в такий спосіб поглумитися над пам'яттю тих, хто там загинули. Це, ну, на мою думку абсолютно неприйнятно.

- Але цього не сталося?
- Нам вдалося доказати, що цього робити не можна. Тобто такі приклади Слава Богу є. Часом громадськість може щось зробити, часом ні. Була одна абсолютно критинська ідея - збудувати на місці Парку Високий Замок, там де колись був Високий Замок хотіли збудувати готельно - ресторанний комплекс у вигляді замку, тоді вдалося, це була важка така війна, це було фактично дуже активної цюї боротьби, але вдалося все-таки переламати це, хоча на то вже були виділені гроші, вдалося це переламати і доказати, що цього робити не можна. Ну, разом з тим, громадськість не змогла переламати нинішню владу, яка є ще більш цинічною, ще більш брутальною. Будується торгівельний центр на Міцкевича, 10. Збудований абсолютно критинський мега-унітаз на Міцкевича, 9. Тобто на жаль, руйнування йдуть, йдуть через невігластво чиновників і через їхню жадність, через те, що вони хочуть просто заробити касу.
- Тобто по суті з цим доволі мало що можна зробити?
- Мені дуже подобається вислів одного мого дуже близького приятеля, який є підполковник розвідки: «Культура виховується виключно мордобоем.» От якщо би був мордобій, і якщо б люди, які руйнують пам'ятки хоча б декілька разів дістали в рило, я думаю все було би зовсім по-інакшому. Тому в нас товаристві охорони пам'яток, у нас є секція дерев'яної сакральної архітектури, секція археології, краєзнавча, секція геральдики, і ми маємо бажання створити секцію снайперів з охорони культурної спадщини. Слава Богу у нас є кандидати, вони сказали, що готові дотримуватися статуту пам'ятко охоронних засад. (І: То от для чого той приціл)
- Якщо повертатися саме до питання советської спадщини. У нас руйнувалися церкви, у нас перебудовувалися якісь райони, у нас створювалися якісь окремі будівлі, щось будувалося конкретним чином навколо якихось конкретних ідей, багато чого помінялося за роки панування Советської влади в Україні. Тим не менш, є питання перетину якихось понять. Є національна спадщина, є витвори мистецтва, до яких ми можемо віднести певні пам'ятки, певні пам'ятники і так далі. Наскільки про це зараз можна взагалі говорити? Наскільки можна говорити про походження митців, які створювали щось, на основі цього щось захищати, а щось ні?
- В жодному випадку не можна говорити про критерій - коли, в який період хтось народився. Ну добре, Шевченко наприклад народився за часу панування на цій території московської імперії. Ну це ж не заперечує його творчої спадщини. Так само і те, що було створене в советський період. Ті твори, які були створені архітектури, твори монументального

мистецтва, станкового мистецтва, та сама Приймаченко творила в цей же період. Та, вона робила інші речі - визнані, невизнані. Катерина Білокур була визнана, більш шанована в советський час, ніхто не заперечує її творчості. Але були інші твори, які були створені виключно як ідеологічні і пропагандистські. Ми можемо з Вами наприклад колекціонувати плакати, у нас тут є плакати советського періоду - плакати Товариства Охорони Пам'яток, які просто феноменальні, надзвичайно гарні, дуже цікаві і мистецько дуже вдалі, це не заперечує їхню цінність і вартість, що вони були створені в цей період. Разом з тим є советські плакати, які є виключно ідеологічними і це не означає, що ми маємо ці плакати тиражувати і вивішувати наприклад на сітілайтах, чи на якихось банерах, тому, що вони були створені зовсім з іншою метою, там, утвердження тої влади, тої ідеології. Зберігати їх? Я вважаю так, супер, дуже важливо. Але вивішувати їх назовні? Ну, напевне не варто.

- А стосовно збереження, це так цікаво. Я нещодавно просто дізналась, що в музеї Територія Терору, у них там в дворі здається зберігається три пам'ятника, які були знесені, як результат декомунізації і здається якісь ще вітражі зберігаються і наскільки я розумію, вони просто стоять закриті і в музеї просто не знають, що з ними робити.
- Погоджуюся, але це не питання до об'єктів, це питання до адміністрації. Тобто адміністрація повинна бути або сама творчою, або найняти людей, що зможуть зекспонувати ці об'єкти таким чином, щоб вони були правильно представлені. Я наводжу приклад. Ви напевне вчили, які є пам'ятки - пам'ятки історії, пам'ятки архітектури і так далі і так далі. Найчастіше у нас вживається термін про пам'ятки культурної спадщини. Не завжди це є пам'ятки культурної спадщини. Не завжди це є пам'ятки культури. Я своїх студентів завжди питаю - які є пам'ятки, які б вони мали бути пам'ятками, але це не є пам'ятки культури? Найчастіше у нас є термін - пам'ятки історії та культури, так от вони повинні бути розривні. Наприклад беремо Освенцум. Це є пам'ятка? Це є пам'ятка культури? В жодному випадку. Це є пам'ятка історії. Є пам'ятки, які нам важливі для фіксування певних подій або осіб, які нам передають те, про що я говорив. Пам'ятка - це є посередник між нами і між особами чи тими подіями і вони нам важливі, але там немає жодної культури, там не може бути культури. Хоча вони нам так само дуже дуже важливі. Так само і ці об'єкти, які там зберігаються в музеї Територія Терору - це є об'єкти, які ми маємо зберігати, це є пам'ятки, які в належний спосіб треба представити, що це за пам'ятки і чому ми маємо їх зберігати. Тобто у нас, на жаль немає людей, які ідеологічно розуміють, що таке культурна спадщина. В нас ні разу не було за всю історію незалежності України не існувало міністерства культури. Це є люди, які не доганяють, вони готові займатися цирками і пересувними зоопарками, це їм зрозуміло, а що таке культурна спадщина вони не знають. І вони не розуміють, що їм треба робити, в чому полягає їх обов'язок в збереженні культурної спадщини. Якщо тупий міністр каже що ми будемо робити велику реставрацію і ми на це видаємо великі гроші - це означає, що він цими великими грошами вбиває пам'ятки. Не можна великими грошима вилікувати людину, яка потребує лікування 24 дні. Навіть ви її доларами засипте, вона все одно буде лікуватися 24 дні. Не вдасться її вилікувати за один день. Як можна руку, яка гниє, нариває, вилікувати? Можна її взяти

відрубати. От вони пішли тим шляхом. Це була не реставрація, це не мало нічого спільного з реставрацією. Це були ремонтно - будівельні роботи на пам'ятках. Це категорично заборонено. В Німеччині на об'єктах не може залишатися свастика, але будівлі при цьому не зносять. Слухайте, пам'ятник Гітлеру - це витвір архітектури і тому ми залишимо його на головній площі міста. Є просто пам'ятки, які робилися не як декоративні споруди, вони робилися там як ідеологічні споруди, які будувалися з ідеологічних міркувань. (М: Але їх треба тоді переносити чи знищувати?) Переносити.

- Але якщо ми говоримо про Німеччину, яка була певний період територією ГДР. Там позалишалось купа будівель, пам'яток з символікою радянською. (М: Тому, що радянську символіку не засудили офіційно)
- Це перше, що не було Нюрбергу по Советській владі і по комунізму. Але ходить про те, що - та символіка там вміщена, як декор? От наприклад у Львові є декілька будинків, де вміщені зірки. Ще советські. І от давайте позбавляємо. Це не є ідеологічні зірки. Вони мали інший підтекст і інший контекст. Відповідно вони використовувались чисто декоративно, а не ідеологічно. До тих речей дискусійних треба завжди залучати фахівців пам'яткоохоронної справи, фахівців історії і дискутувати - це є ідеологічний об'єкт чи декоративний. Ну, той самий Вітрович колись боявся сказати, що Монумент Слави, він не підпадає під Закон про Декомунізацію. Та він є стрижнем цього закону!
- Дуже відходячи теми, у мене взагалі є окремий блок питань про інститут Полоніка. Річ у тім, що якраз про нього нещодавно говорила з одним реставратором і дуже цікаво, що про нього думаєте. Бо наскільки я розумію, вони займаються зокрема в Україні захистом пам'яток, які залишилися як наслідок впливу Речі Посполитої.
- Вони дуже просто говорять - це є об'єкти польської архітектурної спадщини на території України. І там є подвійний підтекст. Був такий професор Томашевський - феноменальна людина. І він говорив про необхідність введення в тотальний вжиток терміну спільна культурна спадщина. Тому, що чистої національної культурної спадщини немає. Вона рідко належить тільки окремій нації. Ну, по Львову наприклад, от знаєте Собор Юра? Це об'єкт чия культурної спадщини? Української чи німецької? Архітектор німець. Успенська церква у Львові. Це є українська пам'ятка чи італійська? Архітектор італієць. А Вежа Корняк побудував взагалі грек. Може це грецька культурна спадщина. Є об'єкти національної культурної спадщини. До речі, до таких об'єктів я відношу народну архітектуру. Бо такими хатами, якими забудована наприклад Галичина, її немає в Польщі, правда і на Волині вони інакші теж. Але всі ці зразки можна віднести до національної культурної спадщини. Так як і дерев'яна сакральна архітектура. Бо за кордоном є дерев'яна сакральна архітектура, але вона там цілком інакша. Тому поляки з одного боку захищають.. вони кажуть, що це є вплив польської культури, польської традиції, а з другого боку вони маркують територію і кажуть, що все це є дуже важливо. Я був одного разу на круглому столі і там був один професор, який попросив нас накреслити околиці Річ Посполити. На що інший науковець, який був там сказав - околиці давньої Річ Посполити? Слова дуже сильно тут міняють значення. В давню Річ Посполиту входили Литва, Україна і Польща. В

нинішню Річ Посполиту входить тільки Польща. Відповідно кордони давньої і нинішньої Річ Посполитої - то є величезна різниця.

- Власне, чому я це згадала. Мені цей наратив здався дуже знайомим і дуже дивним і власне мені стало цікаво, що вони, як вони позиціонують себе. Ніде не звучить про спільну спадщину, завжди йдеться виключно про польську спадщину.
- І вони називають польською спадщиною речі, до яких не мають жодного відношення.
- Цікаво просто, чи через сто років росія зможе заявити...
- Все залежить від нас. Ходить про те, що те, що я зараз говорив - станом на нинішній день іде війна з московією. Як Ви думаєте, за що нинішня війна? От на Вашу думку? Ну дивіться. Територію москва має? Має. Людей має? Так. Ресурси має? Набагато більше ніж ми. За що вони воюють? За культурну спадщину. Не за культуру. Ходить про те, що вони є ніхто. І вони можуть поставити собі пам'ятник Володимира Великого в москві, але вони розуміють, що це смішно. Що їм треба? Їм треба щоб Київ входив в територію московії. Тоді вони говорять - от ми це все. Їм треба, щоб територія, яку Геродот описував як Скіфія входила в їхню державу. Тому, що вони говорять, що вони нащадки скіфів. Вони до скіфів не мають нічого спільного. Хтось дуже гарно порівнював, що руські мають таке ж відношення до Русі, як румуни до Римської Імперії. І це дуже правильно. Так от, для того, щоб мати право претендувати на найглибшу, найдавнішу історію вони хочуть володіти цією територією. Тому вони не будуть бомбардувати Софію Київську, вона їм треба ціла. Вони хотіли захопити Крим тому, що там хрестився Володимир і їм треба степи, їм треба кургани, їм треба скіфське золото, тому що вони говорять фразу, яка абсолютно не має ніякого сенсу - це так званий «скіфсько-сибірський звіриний стиль». Нонсенс. Звіриний стиль тоді був і в Китаї і в Греції. Але ніхто не говорить грецько-китайський звіриний стиль. Вони хочуть претендувати на цю культуру. Тому вони воюють за культурну спадщину. За матеріальну і нематеріальну культурну спадщину. Вони хочуть знищити все, що не підпадає під їхню ідеологію руський мір тому, що руський мір - це є ідеологія культурної спадщини, не матеріальної. Знаєте, хто в росії очолює руське історичне общество? (І: хтось типу шайгу?) Типу шайгу! Начальник зовнішньої розвідки! Ну, тепер Ви розумієте про що тут йдеться. Тобто це є війна за культурну спадщину. Наші люди не хочуть це почути і зрозуміти.